

ההשפעה הדיפרנציאלית של ההיסטוריה הפלילית על מועדות

בתוכניות חינוך בשירות בתי הסוהר

נעם חביב, באדי חסייסי ודיויד וייסבורד*

מטרות: מטרת המחקר הנוכחי היא לבחון אם לארבע תוכניות החינוך הפועלות בשירות בתי הסוהר אותה השפעה על שיעור המועדות בקרב אסירים בעלי היסטוריה פלילית ועל זה שבקרב אסירים ללא היסטוריה פלילית. ממחקרים קודמים עולה כי אסירים בעלי עבר פלילי עשיר הנחשבים למצויים בסיכון גבוה למועדות מפיקים את התועלת הרבה ביותר מתוכניות המכילות מרכיב טיפול קוגניטיבי-התנהגותי. עם זאת ספרות המחקר אינה מפרטת מהי ההשפעה של ההיסטוריה הפלילית על סיכויי ההצלחה בתוכניות הנעדרות מרכיבים טיפוליים, ובייחוד תוכניות חינוך והשכלה.

שיטת המחקר: מידע על האסירים נשלף ממערכת הנתונים של שירות בתי הסוהר "צוהר". המידע כלל בין היתר את המאפיינים החברתיים-כלכליים של האסירים, את ההיסטוריה הפלילית שלהם ואת מאפייני המאסר הנוכחי שבו שהו בעת השתתפותם בתוכנית. באמצעות רגרסיה לוגיסטית בחנו כיצד האינטראקציה שבין היסטוריה פלילית להשתתפות בתוכנית משפיעה על שיעורי המועדות חמש שנים לאחר השחרור.

ממצאים: נמצא כי בתוכניות החינוך הבסיסיות יותר, אלו המקנות שש שנות לימוד ושמונה שנות לימוד, אסירים ללא היסטוריה פלילית הפיקו מהתוכנית תועלת רבה מזו שהפיקו אסירים שלהם היסטוריה פלילית מובהקת. בתוכנית המקנה עשר שנות לימוד שתי קבוצות האסירים – בעלי היסטוריה פלילית וללא היסטוריה פלילית – לא הפיקו תועלת מהתוכנית כלל ואף אופיינו בשיעורי מועדות גבוהים לעומת קבוצת הביקורת. בתוכנית המקנה 12 שנות לימוד שתי קבוצות האסירים הפיקו תועלת רבה מאוד מהתוכנית. כמו כן אפשר לראות כי אסירים ללא היסטוריה פלילית יצאו נשכרים יותר מהתוכנית, אך ההבדלים במקרה זה אינם מובהקים סטטיסטית.

מסקנות: על פי ממצאי מחקר זה, השפעתה של ההיסטוריה הפלילית על סיכויי השיקום של האסיר משתנה בין תוכניות חינוך שונות. כחלק מהבניית מדיניות שיקום מבוססת-ראיות יש להתייחס למאפיינים השונים של האסירים המשתלבים בתוכניות השיקום, בדגש על עברם הפלילי. תהליך מיון נכון של האסירים לתוכנית המתאימה להם יוכל למקסם את הישגי התוכנית, להפחית פשיעה בכללותה ולהקל על הפרט בתהליך חזרתו לחברה.

1. מבוא.
2. תוכניות חינוך והשכלה בבית הסוהר.
3. עקרונות בבניית תוכניות חינוך לשיקום אסירים.
4. מאפייני העבריינים ותהליך השיקום.
5. היסטוריה פלילית כמנבאת מועדות.
6. הרציונאל התיאורטי, או מדוע העבר מנבא את העתיד.
7. כלי הערכת סיכון והיסטוריה פלילית.
- 8.

המחקר הנוכחי. 9. מתודולוגיה. 9.1. הנתונים. 9.2. המדגמים. 9.2.1.
 תוכנית שיקום - השלמה לשש שנות לימוד. 9.2.2. תוכנית שיקום - השלמה לשמונה שנות לימוד. 9.2.3. תוכנית שיקום - השלמה לעשר שנות לימוד. 9.2.4. תוכנית שיקום - השלמה ל-12 שנות לימוד. 9.3. משתנים. 9.3.1. המשתנה התלוי. 9.3.2. המשתנים הבלתי תלויים. 9.3.3. משתנה האינטראקציה. 9.4. שיטת הניתוח. **10. ממצאים. 10.1. תוכנית חינוך -**
 השלמה לשש שנות לימוד. לוח 1. שיעורי החזרה למאסר בתום חמש שנים בקרב אסירים בעלי / ללא היסטוריה פלילית שהשתתפו / לא השתתפו בתוכנית שש שנות לימוד. לוח 2. רגרסיה לוגיסטית לניבוי הסיכון למועדות – תוכנית שש שנות לימוד. 10.2. תוכנית לימוד - השלמה לשמונה שנות לימוד. לוח 3. אחוזי החזרה למאסר בתום חמש שנים בקרב אסירים בעלי / ללא היסטוריה פלילית שהשתתפו / לא השתתפו בתוכנית שמונה שנות לימוד. לוח 4. רגרסיה לוגיסטית לניבוי הסיכון למועדות – תוכנית שמונה שנות לימוד. 10.3. תוכנית חינוך - השלמה לעשר שנות לימוד. לוח 5. אחוזי החזרה למאסר בתום חמש שנים בקרב אסירים בעלי / ללא היסטוריה פלילית שהשתתפו / לא השתתפו בתוכנית עשר שנות לימוד. לוח 6. רגרסיה לוגיסטית לניבוי הסיכון למועדות – תוכנית עשר שנות לימוד. 10.4. תוכנית חינוך - השלמה ל-12 שנות לימוד. לוח 7. אחוזי החזרה למאסר בתום חמש שנים בקרב אסירים בעלי / ללא היסטוריה פלילית שהשתתפו / לא השתתפו בתוכנית 12 שנות לימוד. לוח 8. רגרסיה לוגיסטית לניבוי הסיכון למועדות – תוכנית 12 שנות לימוד. **11. דיון. 12. סיכום.**

1. מבוא

על פי ספרות המחקר בתחום הקרימינולוגיה, סיכוייו של אסיר בעל עבר פלילי עשיר למועדות (רצידיביזם) גבוהים מאלה של אסיר במאסרו הראשון.¹ מחקר זה מבקש לבחון אם ההיסטוריה הפלילית של האסיר משפיעה על מועדות גם במקרה שבו הוא השתתף בתוכניות שיקום, כאשר מקרה הבוחן חל על אסירים שהשתתפו בתוכניות החינוך וההשכלה בין כותלי הכלא הישראלי, ובהן תוכנית המקנה שש שנות לימוד, תוכנית המקנה שמונה שנות לימוד, תוכנית המקנה עשר שנות לימוד ותוכנית המקנה 12 שנות לימוד.

לאורך ההיסטוריה של תחום התקון, הגישה הרווחת הייתה שמוטב לטפל באסירים הנחשבים למצויים בסיכון נמוך למועדות. גישה זו נבעה לעיתים מהקלות שבה יכלו המטפלים לנהל אסירים אלו לעומת אסירים הנחשבים למצויים בסיכון מועדות גבוה.² לעומת זאת לפי הגישה הרווחת כיום, דווקא האסירים הנחשבים בעלי סיכון נמוך לשוב לפשיעה הם שזקוקים לתוכניות שיקום וטיפול אינטנסיביות פחות. כמו כן ידוע כי השיקום של אסירים אלה יעיל בהפחתת מועדות פחות מזה של אסירים בסיכון גבוה. זאת ועוד, יש הטוענים כי התערבויות שיקום עלולות אף

¹ ד"ר נעם חביב, מרצה בכיר, המחלקה לקרימינולוגיה, המכללה האקדמית אשקלון. פרופ' באדי חסייסי, המכון לקרימינולוגיה, הפקולטה למשפטים, האוניברסיטה העברית. פרופסור, דיויד וייסבורד, המכון לקרימינולוגיה, הפקולטה למשפטים, האוניברסיטה העברית. המחלקה לקרימינולוגיה, חוק וחברה, אוניברסיטת ג'ורג' מייסון.

¹ Mark W. Lipsey & Francis T. Cullen, *The Effectiveness of Correctional Rehabilitation: A Review of Systematic Reviews*, 3 ANN. REV. LAW SOC. SCI. 297, 297–320 (2007).

² J. Stephen Wormith & Mark E. Olver, *Offender Treatment Attrition and its Relationship with Risk, Responsivity, and Recidivism*, 29 CRIM. JUST. BEHAV. 447 (2002).

להזיק לעבריינים הנחשבים למצויים בסיכון נמוך, וכך למעשה יוביל הטיפול לרמת מועדות גבוהה יותר מבמצב שבו לא היו מקבלים טיפול כלל וכלל (Backfire Effect).³

עד היום במרבית הספרות התאורטית והאמפירית נבחנה בדרך כלל האינטראקציה בין מרכיב הסיכון של האסיר לסוג התוכנית הניתנת לו בתוכניות שיקום טיפוליות המכילות מרכיב קוגניטיבי-התנהגותי (Cognitive-Behavioral Treatment) בלבד. הטיפול הקוגניטיבי-התנהגותי ממחיש בדרך הטובה ביותר את התלות בין סיכויי ההצלחה בטיפול ובין רמת הסיכון של האסיר, ולכן הטיפול יעיל יותר לאסירים בסיכון מועדות גבוה.⁴ עם זאת בספרות חסר פירוט על ההשפעה הדיפרנציאלית של ההיסטוריה הפלילית על מועדות בתוכניות שיקום שנעדר מהן המרכיב הטיפולי, כדוגמת תוכניות החינוך וההשכלה.

לפי סעיף 11ג לתיקון מס' 42 לפקודת בתי הסוהר, התשע"ב–2012 (להלן: **הפקודה**):⁵ "אסיר יהיה זכאי להשתלב בפעילות פנאי או חינוך בהיקף ובתנאים כפי שייקבעו בתקנות ובפקודות השירות". סעיף 11ד(ב) (סעיף 11ד(ג) לפקודה מסייגים זאת וקובעים כי "אסיר כאמור בסעיף קטן (א) ישולב בפעילויות שיקום, **ככל שיימצא מתאים לכך**, במועד, בהיקף ובתנאים כפי שייקבעו בתקנות ובפקודות השירות" (11ד(ב)).

מחקרי הערכה בתחום שיקום האסירים בחנו לרוב את יעילותן של תוכניות השיקום ברמת המקור, דהיינו באמצעות השוואת שיעורי המועדות של קבוצת הטיפול לאלו של קבוצת ההשוואה. כך, השאלה העיקרית שעליה ניסו החוקרים לענות הייתה "מה יעיל" בכל הנוגע לשיקום אסירים, או במילים אחרות, איזו אסטרטגיית שיקום היא המוצלחת ביותר בהפחתת מועדות.⁶ דוגמה לכך בישראל היא מחקר ההערכה בראשות וייסבורד, חסיסי ושהם. החוקרים נבחרו להוביל מחקר הערכה זה לאחר זכייה במכרז שפרסם שירות בתי הסוהר על סך מיליון שקלים, ותכליתו הייתה לבחון את יעילותן של התוכניות השונות בכלא הישראלי. במחקר רחב היקף, הנעשה בשיטה דמוית-ניסוי (Propensity Score Matching), הושו שיעורי המועדות של קבוצות הטיפול השונות לאלה של קבוצות השוואה תואמות, ובהמשך, לאחר מיזוג נתונים עם הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, נבחנו מדדי תוצאה נוספים, כגון תעסוקה, הכנסה, רווחה וכיו"ב.⁷ עם זאת ידוע כי מאפיינים שונים של האסיר יכולים להוביל להשפעה שונה של התוכנית עליו, וזו יכולה להוביל לדיפרנציאציה בין האסירים במדד התוצאה, המועדות. שאלה זו, "מה יעיל בשביל מי?", הנוגעת בין היתר גם **למידת**

³ Christopher T. Lowenkamp & Edward J. Latessa, *Understanding the Risk Principle: How and Why Correctional Interventions Can Harm Low-Risk Offenders*, in Topics in Community Corrections 3 (2004).

⁴ Francis T. Cullen & Paul Gendreau, *Assessing Correctional Rehabilitation: Policy, Practice, and Prospects*, 3 J. CRIM. JUST. 109 (2000); לעיל ה"ש 1; Lipsey & Cullen.

⁵ תיקון מס' 42 לפקודת בתי הסוהר. תיקון זה עוסק בתנאי כליאה הולמים, בחינוך ופנאי ובישוק אסירים.

⁶ DORIS LAYTON MACKENZIE, WHAT WORKS IN CORRECTIONS: REDUCING THE CRIMINAL ACTIVITIES OF OFFENDERS AND DELINQUENTS 3 (2006).

⁷ דיויד וייסבורד ואח' **מחקר הערכת תוכניות תקון בשב"ס, הערכת התכנית שיקום קבוצתי** (השב"ס, יחידת המחקר, 2014); באדי חסיסי ואח' **מחקר הערכת תוכניות תקון בשב"ס, הערכת תוכניות השכלה** (השב"ס, יחידת המחקר, 2014); באדי חסיסי ואח' **מחקר הערכת תוכניות תקון בשב"ס, הערכת תוכנית "בית התקווה" לעברייני אלימות במשפחה** (השב"ס, יחידת המחקר, 2015); באדי חסיסי ואח' **מחקר הערכת תוכניות תקון בשב"ס, הערכת תוכניות לגמילה מסמים ומאלכוהול** (השב"ס, יחידת המחקר, 2016); באדי חסיסי ואח' **מחקר הערכת תוכניות תקון בשב"ס, הערכת תוכניות להכשרה מקצועית** (השב"ס, יחידת המחקר, 2017); באדי חסיסי ואח' **מחקר הערכת תוכניות תקון בשב"ס, הערכת תוכניות תעסוקה** (השב"ס, יחידת המחקר, 2018); באדי חסיסי ואח' **מחקר הערכת תוכניות תקון בשב"ס, הערכת תוכניות השיקום התורני** (השב"ס, יחידת המחקר, 2018).

התאמתו של האסיר לתוכניות השיקום, לא קיבלה מענה מספק בספרות המחקר, בייחוד בתוכניות שיקום שאינן כוללות מרכיב טיפולי כאמור.

ידוע כי יש קשר חזק בין ההיסטוריה הפלילית של העבריין ובין סיכויי המועדות שלו במקרים שהאסיר אינו מטופל.⁸ לעומת זאת כשמדובר באסירים מטופלים, קיימות שתי גישות מנוגדות זו לזו העוסקות בשאלת ההשפעה של ההיסטוריה הפלילית על מועדות. כאמור, לפי ספרות המחקר, התועלת שאסירים בסיכון מועדות גבוה מפיקים מתוכניות שיקום המשלבות מרכיב קוגניטיבי-התנהגותי רבה מזו שמפיקים אסירים בעלי סיכון נמוך יותר, בין היתר כי טווח השיפור שלהם רחב יותר.⁹ מנגד, לפי גישה אחרת, נפוצה פחות, דווקא למטופלים הקשים, בעיקר אלו המכורים והרצידיביסטים, אין יכולת של ממש להשתקם. כך למשל, באופן פרדוקסלי, בתחום העבודה הסוציאלית אפשר לטפל במטופל כל עוד הוא "לא נזקק מדוי" ברמה הקלינית.¹⁰

את שתי הגישות האלה, המנוגדות זו לזו בתכליתן, אפשר להסביר באמצעות תאוריית ההתחברות הדיפרנציאלית. לפי תאוריה זו,¹¹ התנהגות עבריינית נרכשת באינטראקציות עם מרכיבים עברייניים המכונים על ידי סאת'רלנד "הגדרות שליליות" ו/או היעדר אינטראקציות עם מרכיבים חברתיים חיוביים, המכונים "הגדרות חיוביות", המובילות את הפרט לציית לחוק ולהתנהג בנורמטיביות. לענייננו, האסיר השווה בשיקום בבית הסוהר נמצא מחד גיסא בסביבה שבה מרכיבים עברייניים, ובהם חבריו האסירים והוא עלול לאמץ מהם התנהגויות עברייניות נוספות, ומאידך גיסא בסביבה שבה מרכיבים חיוביים כמו צוות הטיפול והשיקום או לחץ חברתי מצד חברים המעוניינים להשתקם.

השפעת האינטראקציה בין רמת הסיכון של האסיר ובין סוג התוכנית נבחנה זה מכבר בתוכניות אינטנסיביות המכילות מרכיב טיפולי, ונמצא כי אסירים בעלי רמת סיכון גבוהה מפיקים רווח גדול יותר מתהליך הטיפול.¹² עם זאת בתוכניות שיקום שנעדר מהן המרכיב הטיפולי ושהן אינטנסיביות פחות, האינטראקציה עם "הגדרות" חיוביות פחותה, ועדיין לא ברור כיצד רמת הסיכון של האסיר משפיעה על סיכויי ההצלחה שלו בתהליך השיקום.

תכלית המחקר הנוכחי היא לבחון את ההשפעה הדיפרנציאלית שיש להיסטוריה הפלילית של אסיר על מועדות בתוכניות חינוך שונות, דהיינו לבחון אם תוכניות אלה תורמות לאסירים ללא רקע פלילי ולאסירים בעלי רקע פלילי באותה מידה. בחינה זו תיעשה בתוכניות שיקום חינוכיות שונות הנעדרות כל מרכיב טיפולי: תוכניות חינוך להשלמת שש שנות לימוד, שמונה שנות לימוד, עשר שנות לימוד ו-12 שנות לימוד. חשוב לציין כי תוכניות אלו נבחנו זה מכבר ברמת המקרו כחלק מפרויקט מחקר להערכת תוכניות תקון בשירות בתי הסוהר.¹³ חלק מהממצאים של פרויקט

⁸ Cullen & Gendreau, לעיל ה"ש 4; Lipsey & Cullen, לעיל ה"ש 1; Eva Mulder et al., *Risk Factors for Overall Recidivism and Severity of Recidivism in Serious Juvenile Offenders*, 55 INT'L. J. OFFENDER THERAPY. COMP. CRIMINOL. 118 (2011).

⁹ Cullen & Gendreau, לעיל ה"ש 4; Lipsey & Cullen, לעיל ה"ש 1.

¹⁰ Mark W. Lipsey & David B. Wilson, *EFFECTIVE INTERVENTION FOR SERIOUS JUVENILE OFFENDERS: RISK FACTORS AND SUCCESSFUL INTERVENTIONS* 313 (1998).

¹¹ Edwin H. Sutherland, *A Theory of crime: differential association*, 1 CRIME READ. 170-172 (1947).

¹² Lowenkamp & Latessa, לעיל ה"ש 3.

¹³ באדי חסייסי ואח' **מחקר הערכת תוכניות תיקון בשב"ס, הערכת תוכניות השכלה** (השב"ס, יחידת המחקר, 2014).

המחקר העידו כי רק תוכנית החינוך המקנה שמונה שנות לימוד ותוכנית החינוך המקנה 12 שנות לימוד היו יעילות במובהק בהפחתת מועדות.

במחקר זה נשתמש בבסיס הנתונים השניוני אשר שימש לצורך מחקר ההערכה האמור. באמצעות מודלים של גרסיה לוגיסטית, וכחלק מהניסיון להבין אם השפעתה של ההיסטוריה הפלילית על מועדות משתנה מאסיר שהשתתף בתוכנית חינוך לאסיר שלא השתתף בה נבחן אם משתנה האינטראקציה – המורכב מהמשתנה "השתתף בתוכנית חינוך" / "לא השתתף בתוכנית חינוך" וכן מן המשתנה "בעל היסטוריית מאסרים" / "ללא היסטוריית מאסרים" – נמצא מובהק בסיום תקופת מעקב של חמש שנים. תקופת מעקב זו מקובלת במחקרי הערכה רבים בתחום של שיקום אסירים, והיא שימשה גם במחקר ההערכה הגדול שנעשה באוניברסיטה העברית בירושלים ובמכללה האקדמית אשקלון.¹⁴

אם כן, המחקר הנוכחי בוחן אם תוכניות חינוך תורמות לאסירים בעלי היסטוריה פלילית וללא היסטוריה פלילית אותה תרומה. חשוב לציין שמאמר זה אינו דן בשאלה אם כל אסיר זכאי להשתתף בתוכנית שיקום או טיפול אם לא, וכי נקודת המוצא היא ששוררת הסכמה בדבר הרצון הכללי של הציבור לשקם אסירים בהצלחה. הנחה זו מתבססת הן על ספרות המחקר, המציגה תמיכה גורפת ונרחבת של דעת הקהל בשיקום אסירים, גם במדינות הנחשבות שמרניות,¹⁵ והן על פקודת בתי הסוהר כאמור.¹⁶

פרק 2. תוכניות חינוך והשכלה בבית הסוהר

ידוע כי אוכלוסיית האסירים היא משכילה פחות ובעלת מיומנויות תעסוקה מצומצמות לעומת האוכלוסייה הכללית.¹⁷ בשל כך אסירים משוחררים חווים קשיים רבים בעת חזרתם לחברה, כגון אי-יכולת למצוא עבודה, מחסור בכסף, קושי במציאת מקום מגורים ועוד. אחת מהפונקציות העיקריות המסורתיות של המאסר היא שיקום אסירים.¹⁸ השיקום תכליתו להביא לשינוי בעבריו עצמו, הן בדפוסי החשיבה שלו והן במיומנויות שיוקנו לו שסייעו לו באזרחות. שינוי זה מטרתו לגרום שהעבריו לא ישוב למעגל הפשיעה עם שחרורו. כשמדובר באסירים, שיקום מוצלח מוגדר תהליך שבו האסיר "נרפא" מהפשע.¹⁹

¹⁴ Melanie Shepard, *Predicting batterer recidivism five years after community intervention*, 7 J. FAM VIOLENCE 176, 167–178 (1992); Stefan Bogaerts et al., *Predictive Validity of the HKT-R Risk Assessment Tool: Two and 5-Year Violent Recidivism in a Nationwide Sample of Dutch Forensic Psychiatric Patients*, 62 INT'L J OFFENDER THERAPY COMP CRIMINOL., 2259 (2018).

¹⁵ Angela J. Thielo et al., *Rehabilitation in a Red State*, 15 CRIMINOLOGY PUB. POL'Y 137, 137–170 (2016).

¹⁶ תיקון מס' 42 לפקודת בתי הסוהר.

¹⁷ Gillian Hunter & Isabella Boyce, *Preparing for Employment: Prisoners' Experience of Participating in a Prison Training Programme*, 48(2) HOW. J. CRIM. JUST. 117 (2009).

¹⁸ Francis T. Cullen, Bonnie S. Fisher & Brandon K. Applegate, *Public Opinion about Punishment and Corrections*, 27 CRIME JUST. 1, 47 (2000).

¹⁹ David B. Wilson, *Correctional Programs*, in WHAT WORKS IN CRIME PREVENTION and REHABILITATION, LESSONS FROM SYSTEMATIC REVIEWS 193 (1st ed. 2016 Edition).

בהקשר ההשכלה ידוע כי לעומת החברה הכללית אוכלוסיית האסירים מאופיינת בשיעור גבוה יחסית של אנאלפביתים וכן בשיעור זכאות נמוך לתעודת בגרות.²⁰ האסיר המשוחרר, בהיותו חסר משאבים ואמצעים, חווה קשיים רבים בתהליך החזרה לחברה. קשיים אלו באים לידי ביטוי הן במישור המשפחתי – בקושי למצוא מקום מגורים ראוי – והן ביכולת למצוא מקור פרנסה לגיטימי. על כן צורך קרימינווגי חשוב שיש לספקו בתוכנית השיקום קשור בהקניית השכלה לאסיר שיכולה לסייע לו בהיבטים אלו עם שחרורו.²¹ מתוך הבנת קשיים אלו תוכניות החינוך וההשכלה הן הנפוצות ביותר בבתי הסוהר בעולם המערבי והן עמוד התווך של שיקום עבריינים בכלל ושל אסירים בפרט.²²

על פי תאוריות אופטימיסטיות ואידיאליסטיות, החינוך מקנה לאסירים אורח חיים לגיטימי ויצרני ואף מוביל להתפתחות ערכית של הפרט, שתעזור לו לגבש החלטות ערכיות ותסייע לו לחדול מדרך הפשיעה.²³ יש הגורסים כי תוכניות חינוך אף מביאות לשינוי קוגניטיבי בקרב האסירים, וזה יוביל בתורו גם לשינוי חיובי בהתנהגותם. בתהליכים קוגניטיביים אלו לומדים האסירים להפיג מתחים בדרך חיובית וכן ללמוד לתקשר ולהביע את עצמם, והדבר מסייע להם להיות מעורבים פחות בעימותים.²⁴

לפי תאוריית ההתפתחות הערכית, לימודים הומניים מתחומי הפילוסופיה והרוח מסייעים בתהליך השיקום משום שהם מחזקים את מוסריותו ואת מצפונו של האדם, בעיקר בעיתות שבהן הוא נדרש לדילמות מוסריות.²⁵ לפי תאוריית ההזדמנויות ותאוריית המתח המבני, הפשיעה היא תולדה של חוסר בהזדמנויות לגיטימיות בדרך להשגת המטרות שהחברה מבכרת.²⁶

ככלל, חינוך בבתי הכלא מאפשר לאסירים לרכוש השכלה שתיתן להם הזדמנות להשתלב כראוי בחברה בעת שחרורם.²⁷ הקניית החינוך תספק לאסיר המשוחרר כלים רבים שיסייעו לו להשתלב בשוק העבודה, להתפרנס בכבוד, ליצור קשרים חברתיים חיוביים ולשפר את איכות

DIANA BRAZZELL ET AL., *From the Classroom to the Community: Exploring the Role of Education during Incarceration and Reentry*, Urban 6 (2009), <https://eric.ed.gov/?id=ED508246> (last visited Dec 27, 2018); Gillian Hunter & Isabella Boyce, *Preparing for Employment: Prisoners' Experience of Participating in a Prison Training Programme*, 48 HOW. J. CRIM. JUST. 117, 117–131 (2009).

²¹ BRAZZELL ET AL., לעיל ה"ש 20.

²² Stephen J. Steurer et al., OCE/CEA Three State Recidivism Study [Embargoed by CEA Until Approved for Release by USDOE/OVAE \(fsu.edu\)](#) (last visited Jul 17, 2018); David B. Wilson et al., *A Meta-Analysis of Corrections-Based Education, Vocation, and Work Programs for Adult Offenders*, 37 J. RES. CRIME DELINQ. 347, 347–368 (2000).

²³ Charles B. A. Ubah & Robert L. Robinson, *A Grounded Look at the Debate Over Prison-Based Education: Optimistic Theory Versus Pessimistic Worldview*, 83 PRISON J. 115, 115–129 (2003).

²⁴ Kevin Warner, *The "Prisoners Are People" Perspective—And the Problems of Promoting Learning Where this Outlook Is Rejected*, 49 J. CORRECTIONAL EDUC. 118, 118–132 (1998).

²⁵ Jack Arbuthnot, *Behavioral and cognitive effects of a moral reasoning development intervention for high-risk behavior-disordered adolescents*, 54(2) J. CONSULTING. CLINICAL. PSYCHOL. 208, 208–216 (1986).

²⁶ Robert K. Merton, *Social Structure and Anomie*, 3 AM. SOC. REV. 672, 672–682 (1938); RICHARD A. CLOWARD & LLOYD E. OHLIN, *DELINQUENCY AND OPPORTUNITY* (1966).

²⁷ Ubah and Robinson, לעיל ה"ש 23.

חייו.²⁸ עד כה העידה הספרות האמפירית שבחנה את יעילותן של תוכניות חינוך בבתי הסוהר כי על פי רוב תוכניות אלו הפחיתו את שיעור המועדות של המשתתפים.²⁹

פרק 3. עקרונות בבניית תוכניות לשיקום אסירים

סוגיות תאורטיות ומעשיות שלהן חשיבות רבה למדע הקרימינולוגיה, ובייחוד כאלה הנוגעות ליעילותן של מערכות התיקון, עדיין נותרו פתוחות. המכנה המשותף למרבית הסוגיות הללו הוא שהיה אפשר לכל הפחות להרחיב את הידע בעניינן, ולעיתים אף לקבל תשובות ברורות ורלוונטיות שיכלו להועיל הן למערכות האכיפה והן למחקר הקרימינולוגי, ומכאן – גם לציבור. אומנם שאלות מהותיות מסוימות כבר זכו למענה במחקר האקדמי, אך לא נראה כי נעשה בידע זה שימוש נרחב בשטח.³⁰

שרמן טען בספרו משנת 1998 כי מערכות אכיפת החוק צריכות לאמץ מדיניות מבוססת-ראיות כדי להכווין את פעילות המשטרה, וכי פרקטיקות שיטור צריכות להתבסס על מחקר מדעי או על שיטות שהוכיחו את יעילותן. השאיפה היא כי הממצאים המתקבלים ממחקרים שהתבססו על שיטות הערכה ומחקר קפדניות יסייעו בתהליך קבלת ההחלטות ויובילו לבניית טקטיקות ואסטרטגיות.³¹ עבודתו של שרמן האירה גם את עיניהם של חוקרים בתחום שיקום האסירים, והם הבינו כי יש לנקוט מדיניות מבוססת-ראיות גם בתחום התקון.³²

יישום בפועל של מדיניות מבוססת-ראיות אינו מובן מאליו; זהו תהליך מורכב אשר דורש התחשבות בפרטים גדולים וקטנים כאחד. החוקרים התומכים במדיניות מבוססת-ראיות גורסים כי אין מדובר בשיטת ניהול כי אם בתפיסת עולם המסייעת לגבש החלטות ואינה בגדר תרופת פלא. השקפה זו מעוגנת ברעיון שמדיניות, אסטרטגיות ופרקטיקות צריכות להיות מכ במדע ולא להתעלם ממנו, ו"לכל הפחות יהפוך המדע לחלק מהשיח על האמצעים היעילים בהפחתת פשיעה" ובהשגת תוצאות רצויות אחרות.³³

בכל הנוגע לשיקום אסירים, כיום תהליך של שיקום נחשב מוצלח אם תוכניתו מכילה שלושה אלמנטים עיקריים: ראשית על התוכנית להיות מתוכננת היטב, ברורה ומחויבת לתהליך

Bill Bays, *Habitat at Taylorville*, 50 J. CORRECTIONAL EDUC. 48 (1999); Ahmad Tootoonchi, *College* ²⁸
Education in Prisons: The Inmates' Perspectives, 57 FED. PROB. 34, 34–40 (1993).

Jurg Gerber PhD & Eric J. Fritsch, *Adult Academic and Vocational Correctional Education Programs: A Review of Recent Research*, 22 J. OFFENDER REHAB. 119, 119–142 (1995); Karen F. Lahm, *Educational Participation and Inmate Misconduct*, 48 J. OFFENDER REHAB. 37, 37–52 (2009); David B. Wilson, Catherine A. Gallagher & Doris L. MacKENZIE, *A Meta-Analysis of Corrections-Based Education, Vocation, and Work Programs for Adult Offenders*, 37 J. RES. CRIME DELINQ. 347, 347–368 (2000).

³⁰ דיוויד וייסבורד, פיטר נייירוד וטל יונתן זמיר "חשיבות המחקר המדעי בעולם השיטור: המשטרה בעקבות המדע" *עורך הדין* 98, 24 98, 103–98 (2014); Jeff Rojek, Geoffrey Alpert & Hayden Smith, *The utilization of research by the police* ★, 13 POLICE PRACTICE AND RES. 329, 329–341 (2012).

Lawrence W. Sherman (1998). *Evidence Based Policing*, IDEAS IN AMERICAN POLICING – DC: Police ³¹
Foundation.

Francis T. Cullen, *Make Rehabilitation Corrections' Guiding Paradigm*, 6 CRIMINOL & PUB. POL'Y ³²
Christy A. Visser & David Weisburd, *Identifying what Works: Recent Trends in Crime Prevention Strategies*, 28 CRIME LAW SOC. CHANGE 223 (1997); David Weisburd & Badi Hasisi, *The Winding Road to Evidence-Based Policy in Corrections: A Case Study of the Israel Prison Service*, 51 ISR. L. REV. 111, 111–125 (2018).
Cynthia Lum et al., *Receptivity to Research in Policing*, 14 JUST. RES. AND POL'Y. 61, 61–95 (2012). ³³

השיקום, וכל מרכיב בתהליך חייב להיות קשור במטרה, כלומר בשיקום העבריין; שנית, יעדי התוכנית ומטרותיה חייבים להיות ממוקדים במאפייני הסיכון ובמרכיביו שהובילו את העבריינים לפשוע, לדוגמה: חוסר בהשכלה, חוסר בהזדמנויות תעסוקה, עיוותי חשיבה וכיו"ב; שלישית, המטרה המרכזית של השיקום צריכה להיות הפחתה או מניעה עתידית של פשיעה.³⁴ מלבד שלושת ממחקרים עולה שמלבד האלמנטים הללו גם לתהליך שיקום אינטנסיבי וארוך יותר, המבוסס על תאוריות למידה, יש סיכוי טוב יחסית להפחית פשיעה. גם לתוכניות אשר מתמקדות בצורכי הפרט ונוגעות ספציפית למאפייני האסירים שבתוכנית יש סיכויי הצלחה גבוהים יחסית. נוסף על זה, תוכניות אשר משתמשות בטכניקות של חיזוקים חיוביים יעילות עד פי ארבעה מתוכניות הנוקטות ענישה כלפי האסירים. ברמה המקצועית מרכיב חשוב נוסף התורם ליעילותן של תוכניות השיקום קשור באיכותם ובמקצועיותם של המטפלים או המורים אשר מנחים אותן, וכן בטיב הקשר שנקם בין העבריין המטופל למטפל. לבסוף חשוב שתוכנית תעמת את העבריינים המטופלים בה עם סיטואציות שגרתיות מחיי היום-יום, כדי שחזרתם לחברה עם שחרורם תהא קלה יותר.³⁵

פרק 4. מאפייני העבריין ותהליך השיקום

בעשורים האחרונים נעשו מאות מחקרים ניסויים ומחקרים דמויי-ניסוי אשר בחנו את יעילותן של תוכניות השיקום בכללותן ואת תוכניות החינוך בפרט.³⁶ כחלק ממכלול העדויות הרחב שהראו שתוכניות לשיקום אסירים עשויות להקטין את שיעורי הפשיעה,³⁷ השקיעו בתי הכלא בעולם המערבי משאבים ומאמצים בפיתוח תשתיות שתכליתן לשקם אסירים, ובהן תוכניות שיקום חינוכיות, תוכניות הכשרה תעסוקתית, תוכניות טיפול וכיו"ב.³⁸ היום יותר מתמיד, וחרף

³⁴ Cullen and Gendreau, לעיל ה"ש 4, בעמ' 112.

³⁵ Anthony R. Beech & Catherine E. Hamilton Giachritsis, *Relationship Between Therapeutic Climate and Treatment Outcome in Group-Based Sexual Offender Treatment Programs*, 17(2) SEXUAL ABUSE 127, 127-140 (2005); Paul Gendreau, *The principles of effective intervention with offenders*, in CHOOSING CORRECTIONAL OPTIONS THAT WORK 117 (1996).

³⁶ Kristofer Bret Bucklen & Gary Zajac, *But Some of Them Don't Come Back (to Prison!): Resource Deprivation and Thinking Errors as Determinants of Parole Success and Failure*, 89 PRISON J. 239, 239-264 (2009); Shawn D. Bushway & Robert Apel, *A Signaling Perspective on Employment-Based Reentry Programming: Training Completion as a Desistance Signal*, 11 CRIMINOL & PUB. POL'Y 21, 21-50 (2012); Martha Coulter & Carla Vande Weerd, *Reducing Domestic Violence and Other Criminal Recidivism: Effectiveness of a Multilevel Batterers Intervention Program*, 24 VIOLENCE VICTIMS 52, 52-139 (2009); Charles H. Logan & Gerald G. Gaes, *Meta-analysis and the Rehabilitation of Punishment*, 10 JUST. QUARTERLY 245, 245-263 (1993); DORIS LAYTON MACKENZIE, WHAT WORKS IN CORRECTIONS: REDUCING THE CRIMINAL ACTIVITIES OF OFFENDERS AND DELINQUENTS 48 (2006); Michelle S. Phelps, *Rehabilitation in the Punitive Era: The Gap Between Rhetoric and Reality in U.S. Prison Programs*, 45 LAW & SOC'Y REV. 33, 33-68 (2011); Susan Turner & Joan Petersilia, *Work Release in Washington: Effects on Recidivism and Corrections Costs*, 76 PRISON J. 138, 138-164 (1996); James S. Vacca, *Educated Prisoners Are Less Likely to Return to Prison*, 55 J. CORRECTIONAL Educ. 297, 297-305 (2004); Mark Warr, *Life-Course Transitions and Desistance from Crime*, 36 CRIMINOLOGY 183, 183-216 (1998).

³⁷ KAREN HESELTINE, ANDREW DAY & RICK SARRE, PRISON-BASED CORRECTIONAL OFFENDER REHABILITATION PROGRAMS: THE 2009 NATIONAL PICTURE IN AUSTRALIA (2011), <http://doi.apa.org/get-pe-doi.cfm?doi=10.1037/e582862012-001> (last visited Jul 10, 2018).

³⁸ Wilson, לעיל ה"ש 19, 217-193.

מסקנתו העגומה של מרטינסון משנת 1974 ש"דבר אינו יעיל" בכל הנוגע לשיקום אסירים,³⁹ תחום זה מאופיין באופטימיות.

עם זאת מרבית מחקרי ההערכה בחנו את תוכניות השיקום ברמת המקור, דהיינו שאלתם המרכזית הייתה "מה יעיל", או במילים אחרות, אם תוכנית שיקום מסוימת יעילה מתוכנית אחרת בהפחתת פשיעה. מבחינה זו מחקרים אלו מותירים חלל בכל הנוגע לשאלה "מה יעיל בשביל מי".⁴⁰ כלומר, בחינה ברמת המקור אינה בודקת דיפרנציאלית את השפעתה של תוכנית השיקום על עבריינים בעלי מאפיינים שונים.

מסגרת תאורטית רווחת שלה אף ביסוס אמפירי נרחב בספרות מיוצגת בדמות מודל הסיכון-צורך-תגובתיות (RNR: Risk-Need-Responsivity), והיא הראשונה שהצביעה על חשיבותה של השונות במאפייני העבריינים בתהליך הטיפול.⁴¹ על פי מודל זה, הגורמים הקרימינווגניים של העבריין הם שמובילים לפשיעה (למשל: התמכרות, השכלה מועטה, חוסר במיומנויות תעסוקה וכיו"ב), ומענה נכון לאותם גורמים בתוך תוכניות השיקום עשוי למלא את תכליתן בהצלחה ולהוריד את שיעורי המועדות של האסיר.⁴² לפי עקרונות הסיכון (Risk) והצורך (Need), תוכנית השיקום צריכה להיות מכוונת ומותאמת לאותם גורמי סיכון ולצרכים הספציפיים של העבריין, וגם לרמת הסיכון שלו לפשיעה חוזרת ונשנית. בד בבד עקרון התגובתיות (Responsivity) מבקש למקסם את יכולתו של העבריין להצליח בתהליך השיקום, או במילים אחרות, להתאים את מתודת השיקום ליכולות הלימוד של העבריין.⁴³

אחד מהגורמים הקרימינווגניים שקיבלו תשומת לב רבה במיוחד בספרות הוא עברו הפלילי של האסיר. לפי בונטה ואנדרוז,⁴⁴ גורם זה הוא אחת מהקטגוריות העיקריות אשר משפיעות על מרכיב הסיכון של האסיר למועדות. לפי מודל ה-RNR, אסירים בעלי היסטוריה פלילית עשירה (אשר יכולה לבוא לידי ביטוי במאסרים מרובים) זקוקים לתוכנית שיקום אינטנסיבית כדי להשתקם. לעומת זאת אסירים בעלי היסטוריה פלילית דלה או ללא היסטוריית מאסרים זקוקים לטיפול אינטנסיבי הרבה פחות או שאינם זקוקים לטיפול כלל. מבחינה זו הספרות האמפירית מכירה בתרומה הרבה של תוכניות המכילות את מרכיב הטיפול הקוגניטיבי-התנהגותי לעבריינים בסיכון גבוה, לעומת תרומתן של תוכניות אלו לעבריינים בסיכון נמוך, שהיא פחותה יותר.⁴⁵ יש לציין כי עיקרון זה תקף אמפירית בעיקר בתוכניות המכילות מרכיב קוגניטיבי-התנהגותי, וכי תוכניות שיקום הנעדרות מרכיב זה לא נבחנו בספרות המחקר כלל.⁴⁶

³⁹ Robert Martinson, *What Works?—Questions and Answers About Prison Reform*, 35 THE PUB. INTEREST 25 (1974).

⁴⁰ MacKenzie, לעיל ה"ש 6.

⁴¹ Tony Ward, Joseph Melser, Pamela M. Yates, *Reconstructing the Risk–Need–Responsivity model: A Theoretical Elaboration and Evaluation*, 12 AGGRESS. VIOLENT BEHAV. 208, 208–228 (2007).

⁴² D. A. Andrews & James Bonta, *THE PSYCHOLOGY OF CRIMINAL CONDUCT* 45 (5th ed. 2010).

⁴³ D.A. Andrews & Craig Dowden, *The Risk-Need-Responsivity Model*, לעיל ה"ש 2; Wormith and Olver, *of Assessment and Human Service in Prevention and Corrections: Crime-Prevention Jurisprudence*, 49 CANADIAN J. CRIMINOL. CRIMJUST. 439, 439–464 (2007).

⁴⁴ James Bonta & D.A. Andrews, *Risk-Need-Responsivity Model for Offender Assessment and Rehabilitation* 3 (Public Safety Canada Report No. 2007-06).

⁴⁵ Lowenkamp & Latessa, לעיל ה"ש 3.

⁴⁶ Andrews & Bonta, לעיל ה"ש 42.

פרק 5. היסטוריה פלילית כמנבאת מועדות

טבעי הוא שאחד מהמנבאים החזקים ביותר לעבריינות עתידית של אדם מסוים הוא ההיסטוריה הפלילית שלו. ככל שההיסטוריה הפלילית של אדם רחבה יותר וכוללת מאסרים ומעצרים רבים יותר, כך סיכוייו לשוב ולפשוע בעתיד גבוהים יותר.⁴⁷ יתר על כן, ככל שהזמן החולף בין עבירה לעבירה הוא קצר יותר, כך סיכוייו של האדם לשוב ולפשוע גדולים יותר.⁴⁸ מחקרים מעידים בעקיבות כי אדם אשר חלפו שש או שבע שנים מעת ביצוע העבירה האחרונה שלו – סיכוייו לשוב לפשע קטנים בהרבה מאלה של אדם שמרווחי הזמן בין העבירות קצרים יותר.⁴⁹ לפי אחד ההסברים הנפוצים בהקשר זה, ככל שהזמן עובר ללא פשע, כך מבין האדם את היתרונות הנעוצים בחיים נורמטיביים.⁵⁰ יש לציין כי לעיתים שבירת רצף של "קריירה" עבריינית מיוחסת למאסרים ארוכים, דהיינו אדם אשר ישב שנים ארוכות בכלא בשל עבירה אחת חמורה לא ישוב אליו אם מפאת גילו המבוגר בעת השחרור ואם מפאת רמת הסיכון שלו. רמת הסיכון של אדם למועדות נמדדת על פי כלי ההערכה הייחודיים לאוכלוסייה זו של אסירים, ועליהם נפרט בהמשך.⁵¹

לפי ההבנה שההיסטוריה הפלילית היא גורם סיכון מהותי ומנבאת מועדות, נקבעת גם המדיניות של מקבלי ההחלטות, ולכן עבריינים בעלי היסטוריה פלילית ענפה, הנחשבים לנתונים בסיכון, מקבלים עונשים כבדים יותר. בארצות הברית למשל שיטת ה"שלוש פסילות ואתה בחוץ" מתבססת בעיקר על גישה זו, אשר מבקשת להרחיק מהחברה לצמיתות עבריינים חוזרים, אלו הנחשבים בעלי "קריירה" פלילית.⁵² כמו כן כיום בבוא קובעי המדיניות להתאים לאסיר תוכנית שיקום או טיפול הם מתחשבים גם בתחום התיקון במרכיב הסיכון של הפרט. למשל, מדינות רבות משתמשות בכלים להערכת סיכון בתהליך מיון האסירים למסגרת טיפול מתאימה,⁵³ מתוך ההנחה

Shawn D. Bushway, Raymond Paternoster & Robert Brame, *Examining the Prevalence of Criminal Desistance*, 41 CRIMINOLOGY 423–448 (2003); Megan C. Kurlychek, Robert Brame & Shawn D. Bushway, *Scarlet Letters and Recidivism: Does an Old Criminal Record Predict Future Offending?*, 5 CRIMINOL. PUB. POL'Y 483, 483–504 (2006); Arjan A. J. Blokland, Daniel Nagin & Paul Nieuwebeerta, *Life Span Offending Trajectories of a Dutch Conviction Cohort*, 43 CRIMINOLOGY, 919, 919–954 (2005); Carl M. Harris & Soumyo D. Moitra, *On the Transfer of Some OR/MS Technology to Criminal Justice*, 48 INTERFACES 78–86 (1978); P. K. Lattimore, J. R. Baker & A. DRYDEN Witte, *The Influence of Probability on Risky Choice*, 17 J. ECON. BEHAV. ORG. 377, 377–400 (1992);

Kurlychek, Brame, and Bushway, לעיל ה"ש 47.

Kurlychek, Brame, and Bushway, לעיל ה"ש 47.

Sarah M. Manchak, Jennifer Lynne Skeem, and Kevin S. Douglas, *Utility of the Revised Level of Service Inventory (LSI-R) in Predicting Recidivism After long-Term Incarceration*, 32 no. 6 L. AND HUM. BEHAV. 477, 477–488 (2008);

Manchak, לעיל ה"ש 50.

Alexis M. III Durham, *Justice in Sentencing: The Role of Prior Record of Criminal Involvement*, 78 J. CRIM. L. CRIMINOLOGY. 614, 614–643 (1987); Christopher T. Lowenkamp, Edward J. Latessa & Alexander M. Holsinger, *The Risk Principle in Action: What Have We Learned From 13,676 Offenders and 97 Correctional Programs?* 52 J. RES. CRIME DELINQ. 77, 77–93 (2006)

Sheldon X. Zhang, Robert E. L. Roberts & David Farabee, *An Analysis of Prisoner Reentry and Parole Risk Using Compas and Traditional Criminal History Measures*, 60 J. RES. CRIME DELINQ. 167–192 (2014).

המבוססת על מחקר שלפיה טיפול אינטנסיבי יסייע לעבריינים בסיכון גבוה, אך עשוי להזיק לעבריינים בסיכון נמוך.⁵⁴

פרק 6. הרציונל התאורטי, או מדוע העבר מנבא את העתיד

את השפעתה של ההיסטוריה הפלילית על מועדות אפשר להסביר באמצעות תאוריות שונות. על פי תאוריית ההתחברות הדיפרנציאלית, לפי משנתו של סאת'רלנד, חשיפה לפרטים עבריינים שהם מקור ל"הגדרות" אשר אינן תואמות את החיים הנורמטיביים מגדילה את הסיכוי של הפרט להפוך לעבריין או להמשיך ב"קריירה" הפלילית.⁵⁵ עוד גורסת התאוריה כי התנהגות עבריינית תופיע כאשר יש עודף של הגדרות שליליות לעומת הגדרות חיוביות התומכות בציות לחוק. כמו כן לפי התאוריה, השפעתן של ההגדרות השליליות אינה אחידה, והיא משתנה לפי תדירות האינטראקציות חברתיות, משך האינטראקציות, הקרבה לאנשים המספקים את ההגדרה ואינטנסיביות האינטראקציה ביניהם.⁵⁶ לפיכך מבחינת תדירות, ככל שאדם מתקשר בתדירות גבוהה יותר לפרטים עבריינים ולסביבה עבריינית, כך יגדל הסיכוי שיהפוך לעבריין בעצמו. מבחינת משך הזמן, ככל שאדם מבלה זמן רב יותר בחברת פרטים עבריינים, כך יגדלו סיכוייו להפוך לעבריין. מבחינת קרבה, ככל שהפרטים העבריינים יהיו קרובים יותר לפרט ובעלי השפעה רבה יותר עליו, כך יגדלו סיכוייו להפוך לעבריין, ומבחינת האינטנסיביות, ככל שאדם יהיה חשוף יותר לסביבה עבריינית ולפרטים עבריינים, כך יגדלו סיכוייו להפוך לעבריין.

קלמר הציע תאוריה אחרת המיישמת את ההתחברות הדיפרנציאלית בעניינם של אסירים ומתמקדת במושג ההתכלאות (פריזוניזציה).⁵⁷ הוא דן בנורמות ההתנהגות ובקודים הקיימים בקרב אסירים וטען כי החשיפה של האסיר אליהם פוגעת בו ומקטינה את סיכוייו להשתקם. תהליך ההתכלאות, לפי קלמר, הוא עוצמתי יותר כשלאסיר יש קשרים חברתיים חיוביים מעטים מחוץ לכלא, כאשר המאסר ארוך יותר, וכאשר האסיר מעוניין להטמיע את נורמות ההתנהגות של הכלא או להתחבר לקבוצת האסירים הדומיננטית.

לעומת זאת לפי גישת התיוג, על אנשים מסוימים אשר מפירים נורמות חברתיות מקובלות מוטבעת תווית שלילית, או כפי שקורא לה גופמן – סטיגמה.⁵⁸ פרטים אלו, אשר מבצעים מעשים הנחשבים בעיני החברה לסוטים מהנורמה, מובחנים מהשאר. תכלית הסטיגמה היא זיהוי הסוטים והגדלת הבולטות החברתית שלהם כדי לעורר כלפיהם חשדות, חששות, דחייה ואיבה. מנגנון התיוג יכול להיות מלווה בסנקציות שונות, להיות סנקציה עצמאית ואף לשמש מנגנון הרתעה נגד אותם פרטים המעוניינים להפר את הכללים או לסטות מהם.⁵⁹

⁵⁴ Melissa Hamilton, *Back to the Future: The Influence of Criminal History on Risk Assessments*, 20 BERKELEY J. CRIM.L. 75, 75–134 (2015).

⁵⁵ EDWIN H. SUTHERLAND & DONALD R. CRESSEY & DAVID F. LUCKENBILL, *PRINCIPLES OF CRIMINOLOGY* (4th ed. 1947).

⁵⁶ Sutherland, לעיל ה"ש 55.

⁵⁷ DONALD CLEMMER, *THE PRISON COMMUNITY* (1940).

⁵⁸ ERVING GOFFMAN, *STIGMA: NOTES ON THE MANAGEMENT OF SPOILED IDENTITY* (1963).

⁵⁹ ש. גיורא שוהם וג'ורא רהב, **אות קין 90** (1983).

לאחר שתויג הפרט כסוטה או עבריין הוא נכנס מטבע הדברים למסגרת שאינה נורמטיבית והופך חלק מתת-תרבות "סוטה". ככל שהכניסה לתת-התרבות העבריינית עמוקה יותר, כך האחיזה של אותו הפרט בנורמות חברתיות מקובלות מתרופפת. הכניסה לתת-התרבות העבריינית מאפשרת לפרט להרגיש חלק ממסגרת חברתית, להתמודד עם הניכור, עם התיוג ועם הלחץ החברתי ולהתמרד לנוכח מצבי הדיכוי והניצול. כך הפרט מתעלם מהנורמות החברתיות, ואורח החיים העברייני נעשה בעבורו מקור להערכה עצמית, לביטוי אישי ולהצלחה, ממש כמו בכל קריירה אחרת.⁶⁰

ברוח זו הבחין למרט בין "סטייה ראשונית" – שבה הפרט מבצע עבירה חד-פעמית או עבירה שאינה זוכה לגינוי והוא אינו מרגיש עבריין – ובין "סטייה שניונית" – שבה הפרט חוזר על מעשה הנחשב סוטה ועל כן מתויג בקרב החברה ככזה. ברגע שנוצר התיוג, גם הפרט יראה את עצמו סוטה ויפנים את תיוגו.⁶¹ סאליבן עסק בהפנמת התיוג וטען כי כאשר ילד חווה גישה שלילית המופנית כלפיו הוא יאמץ אותה במבנה אישיותו, יפנים את תיוגו ויפחית בערכו. התיוג של החברה והתיוג העצמי הופכים למעגל קסמים המגדיר, תוחם ומגבש את תדמיתו של האדם בעיני עצמו וגם בעיני אחרים כסוטה או כעבריין.⁶² בהקשר של שיקום אסירים אפוא עבריין בסיכון גבוה למועדות הוא אותו עבריין שבתהליכי ההתחברות הדיפרנציאלית שלו משקלם של האלמנטים השליליים רב מזה של החיוביים, עבריין שחוה תהליך התכלאות עוצמתי מזה שחוו אחרים ושהפנים את תיוגו.

Leon Radzinowicz & Marvin E. Wolfgang, *The Criminal in Society*, 1 CRIME JUST. 21–25 (1971),⁶⁰

HOWARD S. BECKER, *THE OUTSIDERS* (1963)

EDWIN LEMERT, *SOCIAL PATHOLOGY: A SYSTEMATIC APPROACH TO THE THEORY OF SOCIOPATHIC*⁶¹

BEHAVIOR (1st ed. 1951)

HARRY STACK SULLIVAN, *THE INTERPERSONAL THEORY OF PSYCHIATRY* (1953)⁶²

פרק 7. כלי הערכת סיכון והיסטוריה פלילית

כעת לאחר שהובהר מבחינה תאורטית כיצד ההיסטוריה הפלילית עשויה לנבא מועדות, חשוב לתאר בקווים כלליים את תפקידה העיקרי של ההיסטוריה הפלילית בתוך כלי הערכת הסיכון הקיימים כיום, ובייחוד את החשיבות שבהערכת רמת הסיכון של האסיר בתוך תוכניות השיקום.

בניבוי מועדות ובהקשר של שיקום אסירים אפשר להזכיר ארבעה גורמים, המכונים בספרות המחקר "ארבעת הגדולים" (The big four): (א) דפוסי מחשבה אנטי-חברתית (Anti-social Cognition); (ב) התנהגות אנטי-חברתית בעבר או היסטוריה פלילית; (ג) דפוסים אנטי-חברתיים; (ד) קשרים עם פרטים אנטי-חברתיים. ההיסטוריה הפלילית היא מרכיב עיקרי מבין "ארבעת הגדולים" בניבוי מועדות,⁶³ ולרוב מתייחסים אליה כגורם סיכון סטטי.

לאחר שהוטמעה התפיסה כי חשוב להבין את מרכיב הסיכון של העבריין ואת השפעתו על סיכויי החזרה למאסר, נבנו כלי הערכה רבים אשר תכליתם למדוד רמת סיכון זו. ואכן, לפי כלי הערכת המסוכנות הקיימים ההיסטוריה הפלילית של האדם היא הגורם או המשתנה הנפוץ ביותר, וההסתמכות עליה כמנבאת מועדות כמעט חפה מביקורת, הן באקדמיה והן במערכות האכיפה והמשפט. ההיגיון שבבסיס הנחה זו הוא שהעבר מנבא את העתיד, או "מה שהיה הוא שיהיה".⁶⁴ מחקר שערכה ועדת גורי הדין בארצות הברית מראה כי היסטוריה פלילית ככלי להערכת סיכון מבחינה באופן סטטיסטי, מובהק ומכריע בין אסירים המועדים לחזור לפשע ובין אלו שאינם.⁶⁵

כאמור, מרבית כלי ההערכה הללו מביאים בחשבון את ההיסטוריה הפלילית של העבריין בחלק ניכר מהפרמטרים שלהם, ואילו כלי ההערכה החדשניים יותר, מהדור השלישי והרביעי, כוללים מספר רב יותר של פריטים הקשורים להיסטוריה הפלילית. בהקשר זה ביקורת רווחת בספרות גורסת כי כלי ההערכה החדשניים יותר גורמים להטיה, שכן הם מפריזים ברמת הסיכון למועדות שבה נתון האסיר כשהם מציגים יותר משאלה אחת הנוגעת לעברו הפלילי. דוגמאות לכך אפשר למצוא בכלי ההערכה Mn-Sost (Minnesota Sex Offender Screening Tool), שבו שש מתוך תשע השאלות נוגעות להיסטוריה הפלילית של האסיר; בכלי ההערכה (The CSRA) Static risk Assessment (California Static risk Assessment), אשר 18 מהפרמטרים שבו קשורים להיסטוריה הפלילית; בכלי ההערכה PCRA (The federal Post Conviction Risk Assessment), LSI_R (Level of), Static 99-ו (Service Inventory – Revised), שבהם מופיעים כמה פרמטרים בוורסיות שונות – דבר שעלול להביא להכפלה ולאינפלציה של רמת הסיכון של האסיר לפשיעה חוזרת.⁶⁶ יתר על כן, כלי ההערכה מביאים בחשבון מדדים שלא בהכרח מעידים על רמת הסיכון, לדוגמה מעצר שבגינו לא הורשע האדם שנעצר או לא נשלח למאסר ממושך, או מקרים שבהם נפתח תיק פלילי אך נסגר ללא אישום. במחקר הנוכחי רמת הסיכון של כל אסיר נבחנה אך ורק בבדיקת רקע פלילי בדמות מאסרים קודמים, בעיקר בשל זמינות נתונים. אומנם יש חסרונות בבחינת רמת הסיכון של אסיר

⁶³ ANDREWS AND BONTA, לעיל ה"ש 42.

⁶⁴ Hamilton, לעיל ה"ש 54.

⁶⁵ Linda Drazga Maxfield, *Measuring Recidivism under the Federal Sentencing Guidelines*, 17 FEDERAL

SENTENCING REPORTER 166–170 (2005).

⁶⁶ Hamilton, לעיל ה"ש 54.

אך ורק דרך היסטוריית המאסרים שלו, אך כפי שצוין, זהו מדד עיקרי וחשוב לבחינה זו, והוא אינו מוטה בשל שימוש יתר במשתני סיכון קורלטיבים.

אחד מהשימושים הנפוצים ביותר בכלי הערכת הסיכון הוא בשיבוץ האסיר בתוכניות הטיפול. כפי שצוין קודם לכן, לפי מודל הסיכון-צורך-תגובתיות (RNR), התועלת שמפיקים אסירים בעלי סיכון גבוה מתוכניות המכילות את המרכיב הקוגניטיבי-התנהגותי רבה מזו שמפיקים אסירים בעלי סיכון נמוך.⁶⁷ תוכניות שיקום המכילות את מרכיב הטיפול הקוגניטיבי-התנהגותי נחשבות לתוכניות המבטיחות ביותר כיום בכל הנוגע להפחתת פשיעה ולמועדות של עבריינים בסיכון גבוה.⁶⁸

בבסיס תוכניות אלו רעיונות שונים, למשל לגרום לעבריין להבין מה הוביל אותו לפשוע מלכתחילה, להטמיע בו דרכי חשיבה אחרות, חיוביות וערכיות יותר, לנסות ולתקן עיוותי חשיבה ולהקנות לו מיומנויות חברתיות ותקשורתיות שיסייעו לו לא למעוד שוב. נשאלת השאלה מדוע התועלת שמפיקים עבריינים בסיכון מועדות גבוה מתוכניות המכילות את המרכיב הקוגניטיבי-התנהגותי רבה מזו שמפיקים עבריינים בסיכון מועדות נמוך. ההסברים הנפוצים במחקר מפרשים ממצא זה דווקא מן הפן ההפוך ומנסים להסביר מדוע תוכניות אלו אינן יעילות לאסירים בעלי סיכון נמוך.⁶⁹ למשל, חוקרים העלו את הטענה כי אסירים בסיכון נמוך הבאים במגע עם עבריינים בסיכון גבוה בתהליך השיקום עלולים להיזקק, ולכן "אם הדבר אינו מקולקל, אין צורך לנסות לתקן אותו". לפי דוגמה נוספת, אין לבחון את יעילותו של אקמול (ובמקרה דגן תוכנית טיפול) לאנשים שאינם סובלים מכאב ראש או מחום (ובמקרה דגן עבריינים בסיכון נמוך). יתר על כן, סביר להניח שעבריינים בעלי סיכון נמוך למועדות יצאו נשכרים פחות מהתוכנית כיוון שיש להם טווח שיפור נמוך בהרבה מזה שיש לעבריינים בעלי סיכון גבוה למועדות.⁷⁰

על אף ההבנה כי למרכיב הסיכון השפעה גדולה על סיכויי ההצלחה בתוכנית טיפול, אנדרוז, דודן וג'נדריו⁷¹ מציינים כי פחות מעשרה אחוזים מתוך מאתיים מחקרים דנו בהשפעה הדיפרנציאלית של מרכיב זה על יעילות הטיפול. כמו כן לא נבחנה במידה מספקת ההשפעה הדיפרנציאלית של מרכיב הסיכון על סיכויי ההצלחה בתוכנית שנעדר ממנה המרכיב הקוגניטיבי-התנהגותי.

פרק 8. המחקר הנוכחי

⁶⁷ Lipsey & Cullen, לעיל ה"ש 1; Cullen & Gendreau, לעיל ה"ש 4.
⁶⁸ Mark W. Lipsey, Nana A. Landenberger, Sandra J. Wilson, *Effects of Cognitive Behavioral Programs for Criminal Offenders*, 6(1) CAMPBELL SYSTEMATIC. Reviews. 27 (2007).
⁶⁹ D. A. Andrews & Craig Dowden, *Risk principle of case classification in correctional treatment: a Meta-Analytic Investigation*, 50(1) INT. J. OFFENDER THERAPY COMP. CRIMINOL 88, 88–100 (2006).
⁷⁰ Andrews & Dowden, לעיל ה"ש 69.
⁷¹ Andrews, D. A., Dowden, C. & Gendreau P., *Clinically relevant and psychologically informed approaches to reduced re-offending: A meta-analytic study of human service, risk, need, responsivity, and other concerns in justice contexts*, Unpublished Manuscript, Carleton University 439 (1999).

כאמור במבוא, לפי סעיף 11ג לתיקון מספר 42 לפקודת בתי הסוהר, התשע"ב–2012:⁷² "אסיר יהיה זכאי להשתלב בפעילות פנאי או חינוך בהיקף ובתנאים כפי שייקבעו בתקנות ובפקודות השירות". סעיף 11ד(א) לפקודה מוסיף וקובע כי "נציב בתי הסוהר יבחן אפשרויות לשיקומו של אסיר וינקוט צעדים להבטחת שילובו המרבי בפעילויות שיקום". עם זאת סעיף 11ד(ב) וסעיף 11ד(ג) לפקודה מסייגים וקובעים כי "אסיר כאמור בסעיף קטן (א) ישולב בפעילויות שיקום, **ככל שיימצא מתאים לכך**, במועד, בהיקף ובתנאים כפי שייקבעו בתקנות ובפקודות השירות (11ד(ב))" וכי "השר יקבע, באישור ועדת הפנים והגנת הסביבה של הכנסת, הוראות לעניין סעיף זה". חקיקה זו כאמור הוכפפה בפרשנות ובהיקף שלה וכן באופן יישומה לשיקול דעת מנהלי של מערכת הכליאה.⁷³

מכוח סמכותו לפי תיקון 42 לפקודה התקין השר לביטחון פנים תקנות הנוגעות לפעילות פנאי או חינוך.⁷⁴ "פעילות חינוך" בהגדרתה לפי תקנות אלו היא תוכנית לימוד מובנית להקניית השכלה יסודית והשכלה תיכונית המיושמת במרכז חינוך. לעניין שילוב האסירים בפעילות חינוך קובע השר לפי תקנה 4 לפי תקנות כי שילובו של אסיר בפעילות חינוך בבית הסוהר שבו הוא מוחזק ייבחן בין היתר לפי הערכה מקצועית **בדבר התאמתו** ובשים לב **למאפייני הסיכון** הנובעים ממנו ולתוכניות החינוך הקיימות.

בשל פקודה זו וכחלק מהתוויה של שיקום מבוסס-ראיות, ראוי שתיבחנה יעילותן של תוכניות השיקום בשירות בתי הסוהר לא רק ברמת המקרו, כלומר לפי השאלה אם התוכנית יעילה אם לא, אלא גם ברמת המיקרו, ברמת הפרט. במילים אחרות, יש לבחון לא רק מה יעיל, אלא מה יעיל יותר בשביל מי. באשר לרמת הסיכון למועדות בקרב עבריינים נמצא כי תוכניות שיקום המכילות מרכיב טיפולי מועילות יותר לאסירים בעלי סיכון גבוה למועדות. עם זאת בספרות המחקר חסר פירוט על ההשפעה הדיפרנציאלית של מרכיב הסיכון על מועדות בתוכניות שיקום שנעדר מהן המרכיב הטיפולי, ובהן תוכניות חינוך.

אפשר לשער כי דווקא תוכניות חינוך, שאינן מוגדרות תוכנית טיפול ושתפקידן להקנות כלי עזר בדמות השכלה בעת השילוב מחדש בחברה, יסייעו לבעלי הסיכון הנמוך למועדות. לפי השערה זו, במקרה של אסירים אשר אינם לוקים בעיוותי חשיבה קשים, נדרשת אך דחיפה קלה בדמות מענה על צורך ספציפי, ולא דווקא תוכנית טיפול אינטנסיבית שכאמור עלולה להרע את מצבם.

מחקר זה מבקש למלא את החלל התאורטי והאמפירי בספרות המחקר באמצעות בחינת ההשפעה הדיפרנציאלית של ההיסטוריה הפלילית על מועדות בתוכניות השיקום החינוכיות השונות.⁷⁵ כאמור, מתוך ארבע התוכניות שנבחנו זה מכבר ברמת המקרו, תוכניות החינוך המקנות שמונה שנות לימוד ו-12 שנות לימוד נמצאו יעילות בהפחתת פשיעה במובהק, ואילו תוכניות החינוך המקנות שש שנות לימוד ועשר שנות לימוד לא נמצאו יעילות כלל. בשל הקשר התאורטי והמחקרי שבין היסטוריה פלילית למועדות ובשל הביקורת הרבה על כלי המדידה שמפריזים ברמת הסיכון למועדות, נבחר משתנה זה, וזה בלבד, לייצג את רמת הסיכון של האסיר. נציין כי לפי הנתונים של

⁷² תיקון מס' 42 לפקודת בתי הסוהר. תיקון זה עוסק בתנאי כליאה הולמים, בחינוך ופנאי ובשיקום אסירים.

⁷³ לסלי סבה ורחלה אראל "כליאה בסגנון חופשי: על יישום הנורמות של זכויות האדם הבין-לאומיות במערכת הכליאה בישראל" **חוקים** י 123 (2017) (להלן: כליאה בסגנון חופשי).

⁷⁴ תקנות בתי הסוהר (פעילות פנאי או חינוך), התשע"ז–2016, ק"ת 7737.

⁷⁵ באדי חסייסי ואח' **מחקר הערכת תוכניות תיקון בשב"ס, הערכת תוכניות השכלה** (השב"ס, יחידת המחקר, 2014).

שירות בתי הסוהר (ועל פי שיחה שערכנו עם אנשי מקצוע בענף המחקר של השירות), 19.3% מהאסירים לערך הם חסרי השכלה בסיסית, ל-27.4% מהאסירים השכלה בת חמש עד עשר שנות לימוד, ול-53.3% לערך עשר שנות לימוד ומעלה. יש לציין כי נתון זה מביא בחשבון רק את האסירים שהצהירו על השכלתם בעת הכניסה למאסר. על מנת להשתתף בתוכנית 6 שנות השכלה האסיר צריך להצהיר על 4-5 שנות השכלה; על מנת להשתתף בתוכנית 8 שנות לימוד, על האסיר להצהיר על 6-7 שנות לימוד או לסיים תוכנית בת 6 שנות השכלה; על מנת להשתתף בתוכנית 10 שנות לימוד, על האסיר להצהיר על 8-9 שנות השכלה או לסיים תוכנית בת 8 שנות השכלה; על מנת להשתתף בתוכנית 12 שנות לימוד, על האסיר להצהיר על 10-11 שנות השכלה או לסיים תוכנית בת 10 שנות השכלה. מכל מקום, בנוגע לכל האסירים שנבחנו יש מידע על מספר שנות הלימוד שלהם טרם ההשתתפות בתוכנית.

פרק 9. מתודולוגיה

פרק 9.1. נתונים

כאמור במבוא, כחלק מפרויקט הערכה גדול בהיקפו נבחנה יעילותן של תוכניות שיקום רבות בשירות בתי הסוהר בישראל. כדי לבחון את יעילותן של התוכניות השונות, השתמשו החוקרים במחקר ההערכה בשיטה דמוית-ניסוי של התאמת ציוני היתכנות (PSM – Propensity Score Matching). בשיטה זו, לכל אסיר המשתתף בתוכנית מסוימת נמצא אסיר תאום שלא השתתף בה, ולאחר ההתאמה נוצרו שתי קבוצות הדומות במאפייניהן: קבוצת טיפול וקבוצת השוואה. לצורך מחקר זה נבחרו תוכניות החינוך המקנות השלמה לשש שנות לימוד, לשמונה שנות לימוד, לעשר שנות לימוד ול-12 שנות לימוד.⁷⁶ כל הנתונים על האסירים בתוכניות נשלפו ממערכת המידע של שירות בתי הסוהר "צוהר". הנתונים כוללים מידע מגוון על האסירים, בין היתר נתונים סוציו-דמוגרפיים, היסטוריה פלילית וכן נתונים הנוגעים למאסר הנוכחי. במחקר זה הניתוח הסטטיסטי מתבצע אך ורק על קבוצות הטיפול וההשוואה לאחר התאמת ציוני ההיתכנות. מבחינה זו ראוי לציין כי בזכות השימוש בשיטת ה-PSM קבוצות הטיפול וההשוואה דומות ככל האפשר, כלומר ההתאמה הביאה לשליטה במספר רב של משתנים, ובהם משתנים שהיו עלולים להשפיע על סיכויי הכניסה לטיפול ולהטות את התוצאות. תכלית מחקר זה, בניגוד למחקר ההערכה שבחן את יעילות התוכניות, היא לבחון כיצד האינטראקציה בין ההיסטוריה הפלילית של האסיר (בעל / ללא היסטוריית מאסרים) ובין השתתפות או אי-השתתפות בתוכניות השיקום החינוכיות השונות משפיעה על מועדות.

⁷⁶ חסיסי, לעיל ה"ש 75.

פרק 9.2. המדגמים

פרק 9.2.1. תוכנית שיקום – השלמה לשש שנות לימוד

לאחר ההתאמה בין קבוצת הטיפול לקבוצת ההשוואה בתוכנית ההשלמה לשש שנות לימוד, מנתה כל אחת מהקבוצות 270 אסירים. בקרב קבוצת הטיפול, ל-144 אסירים (53.33%) לא היו מאסרים קודמים, ול-126 אסירים (46.67%) היה מאסר קודם אחד או יותר. בקרב קבוצת ההשוואה, ל-120 אסירים (44.44%) לא היו מאסרים קודמים, ול-150 אסירים (55.56%) היה מאסר קודם אחד או יותר. זה המקום לציין כי האסירים מקבוצת ההשוואה הותאמו לקבוצת הטיפול גם במשתנה ההשכלה, דהיינו מספר שנות הלימוד הממוצע של שתי הקבוצות היה 4–5 טרם הכניסה לתוכנית.

פרק 9.2.2. תוכנית שיקום – השלמה לשמונה שנות לימוד

לאחר ההתאמה בין קבוצת הטיפול לקבוצת ההשוואה בתוכנית ההשלמה לשמונה שנות לימוד מנתה כל אחת מהקבוצות 676 אסירים. בקרב קבוצת הטיפול, ל-369 אסירים (54.59%) לא היו מאסרים קודמים, ול-307 אסירים (45.41%) היה מאסר קודם אחד או יותר. בקרב קבוצת ההשוואה, ל-291 אסירים (43.05%) לא היו מאסרים קודמים, ול-385 אסירים (56.95%) היה מאסר קודם אחד או יותר. אסירים מקבוצת ההשוואה הותאמו לקבוצת הטיפול גם במשתנה ההשכלה, כלומר מספר שנות הלימוד הממוצע של שתי הקבוצות היה 6–7 טרם הכניסה לתוכנית.

פרק 9.2.3. תוכנית שיקום – השלמה לעשר שנות לימוד

לאחר ההתאמה בין קבוצת הטיפול לקבוצת ההשוואה בתוכנית ההשלמה לעשר שנות לימוד מנתה כל אחת מהקבוצות 244 אסירים. בקרב קבוצת הטיפול, ל-118 אסירים (48.36%) לא היו מאסרים קודמים, ול-126 אסירים (51.64%) היה מאסר קודם אחד או יותר. בקרב קבוצת ההשוואה, ל-88 אסירים (36.07%) לא היו מאסרים קודמים, ול-156 אסירים (63.93%) היה מאסר קודם אחד או יותר. גם במקרה זה הותאמו האסירים מקבוצת ההשוואה לקבוצת הטיפול במשתנה ההשכלה, דהיינו מספר שנות הלימוד הממוצע של שתי הקבוצות היה 8–9 טרם הכניסה לתוכנית.

פרק 9.2.4. תוכנית שיקום – השלמה ל-12 שנות לימוד

לאחר ההתאמה בין קבוצת הטיפול לקבוצת ההשוואה בתוכנית ההשלמה ל-12 שנות לימוד מנתה כל אחת מהקבוצות 349 אסירים. בקרב קבוצת הטיפול, ל-205 אסירים (58.74%) לא היו מאסרים קודמים, ו-144 אסירים (41.26%) נאסרו בעבר פעם אחת או יותר. בקרב קבוצת ההשוואה, ל-160 אסירים (45.85%) לא היו מאסרים קודמים, ול-189 אסירים (54.15%) היה מאסר קודם אחד או יותר. האסירים מקבוצת ההשוואה הותאמו לקבוצת הטיפול במשתנה ההשכלה, ומספר שנות הלימוד הממוצע של שתי הקבוצות היה 10–11 טרם הכניסה לתוכנית.

פרק 9.3. משתנים

כאמור, המחקר הנוכחי מבקש לבחון אם האינטראקציה בין משתנה ההיסטוריה הפלילית (בעל / ללא היסטוריית מאסרים) למשתנה הטיפול (השתתף / לא השתתף בתוכנית חינוך) משפיעה במובהק על מועדות.

פרק 9.3.1. המשתנה התלוי

במחקר זה מדד התוצאה הוא מועדות, והוא נמדד כמשתנה בינומי (0,1): האם האדם חזר למאסר או לא חזר למאסר בתקופה של עד חמש שנים לאחר השחרור. כפי שצוין בפרק המבוא, מדד המועדות בתקופה של חמש שנים הוא מדד בחינה מקובל כשמדובר באסירים בכלל ובתוכניות שיקום אסירים בפרט.⁷⁷ הרציונל שמאחורי הבחירה בתקופת מעקב זו הוא שקיימת סבירות גבוהה שמרבית האסירים שאינם חוזרים בתום התקופה למאסר לא ימעדו גם בעתיד. כמו כן חשוב לציין שמדד חמש השנים בוחן שיעורי מועדות מצטברים וכולל בתוכו את כלל המאסרים בכל אחת משנות המעקב, הראשונה עד החמישית לאחר השחרור.

פרק 9.3.2. משתנים בלתי תלויים

חשוב לציין שהכנסת המשתנים הבלתי תלויים, המפקחים במודל, מתבססת הן על נגישות המידע הזמין ממערכת "צוהר" של שב"ס והן על עוגנים תאורטיים. במודל מן הסוג הזה, שבו מדד התוצאה הוא מועדות, חשוב להכניס משתנים מפקחים שייתכן כי הם משפיעים במידה מסוימת על סיכויי החזרה של האסיר לבית הסוהר.⁷⁸ ואכן מבחינה זו המשתנים הבלתי תלויים שהוכנסו למודל משקפים רעיון תאורטי זה, שכן הם נוגעים הן לעברו הפלילי של האסיר, הן למאסר הנוכחי שלו והן למאפיינים סוציו-דמוגרפיים. להלן נציג את המשתנים הבלתי תלויים שהוכנסו למודל:

גיל במאסר הראשון (רציף); מכור לסמים (כן=1, לא=0); ניכוי שליש (כן=1, לא=0); עבירת אלימות (כן=1, לא=0); עבירת סמים (כן=1, לא=0); עבירת מין (כן=1, לא=0); עבירת רכוש (כן=1, לא=0); אורך המאסר (רציף); הפריווילגיות שנשללו (לדוגמה ביקורים, קנטינה ושיחות טלפון) (רציף); עולה חדש (כן=1, לא=0); מצב משפחתי (נשוי=1, אחר=0); מספר ימי העבודה במהלך המאסר (רציף); יהודי (=1) / לא יהודי (=0); בעל / ללא היסטוריית מאסרים (בעל=1, ללא=0); השתתף / לא השתתף בתוכנית חינוך (השתתף=1, לא השתתף=0).

פרק 9.3.3. משתנה האינטראקציה

⁷⁷ Shepard, לעיל ח"ש 14.

⁷⁸ William D. Bales, melissa nadel, Chemika Reed & Thomas G. Blomberg, *Recidivism and Inmate Mental Illness*, 6 INT. J. CRIMINOL. SOC. 40–51 (2017).

משתנה זה מחושב באמצעות הכפלת המשתנה "השתתף / לא השתתף בתוכנית חינוך" (0,1) במשתנה "בעל / ללא היסטוריית מאסרים", דהיינו אינטראקציה בין משתנה הטיפול למשתנה ההיסטוריה הפלילית.⁷⁹

פרק 9.4. שיטת הניתוח

עיבוד הנתונים לניתוח זה נעשה באמצעות תוכנת STATA 16,⁸⁰ תוכנה סטטיסטית נפוצה ועדכנית בעיקר בקרב חוקרים ממדעי החברה, שלה יכולות סטטיסטיות גבוהות ומגוונות והיא מאפשרת עבודה עם בסיסי נתונים גדולים.⁸¹ כדי לבחון כיצד משפיעה האינטראקציה בין משתנה ההיסטוריה הפלילית (בעל / ללא היסטוריית מאסרים) ובין משתנה הטיפול (השתתף / לא השתתף בתוכנית חינוך) על מועדות, נעשה שימוש ברגרסיה לוגיסטית. השימוש ברגרסיה לוגיסטית נעשה כאשר מדד התוצאה הוא דיכוטומי או בינארי.⁸² הרגרסיה הלוגיסטית נפוצה מאוד גם בתחום הקרימינולוגיה,⁸³ ובמאמר זה נעשה בה שימוש בשל היות המשתנה התלוי דיכוטומי (חזר / לא חזר למאסר). נציין כי בתוכנת STATA 16 ברירת המחדל בהרצת רגרסיה לוגיסטית היא ניבוי לערך 1, וכך גם נבחנו הרגרסיה במחקר הנוכחי. לצורך פיקוח יתר (Doubly Robustness) וכדי להבין טוב יותר כיצד השפיעו המשתנים במודל על מועדות, מלבד הפיקוח שנעשה באמצעות השוואת ציוני ההיתכנות (PSM) נכללו גם המשתנים הבלתי תלויים שהוזכרו קודם לכן, וכך גם משתנה האינטראקציה הרלוונטי לענייננו. כמו כן לצורך הבנת התוצאות נבחן באופן תיאורי שיעור החוזרים למאסר בעלי ההיסטוריה הפלילית וללא ההיסטוריה הפלילית, ונערכה השוואה בין קבוצת הטיפול לקבוצת ההשוואה של תוכנית השיקום. תיאור זה מבטא את מרכיב האינטראקציה בדרך הברורה ביותר.

פרק 10. ממצאים

פרק 10.1. תוכנית חינוך – השלמה לשש שנות לימוד

⁷⁹ Georgia V. Spiropoulos, Patricia Van Voorhis & Emily J. Salisbury, *Programmatic Moderators of CBT Correctional Treatment for Whites and African Americans*, 62 INT J OFFENDER THER COMP CRIMINOL 2236–2258 (2018).

⁸⁰ STATA STATISTICAL SOFTWARE, <https://www.stata.com> (last visited Jul 1, 2019).
⁸¹ MEHMET MEHMETOGLU & TOR GEORG JAKOBSEN, APPLIED STATISTICS USING STATA: A GUIDE FOR THE SOCIAL SCIENCES (2016).

⁸² Zhang, Zhongheng, "Model building strategy for logistic regression: purposeful selection." ANNALS OF TRANSLATIONAL MEDICINE 4, no. 6 (2016).

⁸³ Trulson, C., & Caudill, J. Juvenile homicide offender recidivism, 7(2) J. OF CRIM. PSYCHOL. 93 (2017).

Wang, W., Wu, R., Tang, H., Wang, Y., Liu, K., Liu, C., ... & Pu, W. Childhood trauma as a mediator between emotional intelligence and recidivism in male offenders, 93 CHILD ABUSE & NEGLECT, 162, 162-169 (2019).

Powell, Z. A., Craig, J. M., Piquero, A. R., Baglivio, M. T., & Epps, N. Delinquent Youth Concentration and Juvenile Recidivism. DEVIANT BEHAV. 1, 1–16 (2019).

כדי לבחון את השפעת האינטראקציה בין משתנה ההיסטוריה הפלילית (בעל / ללא היסטוריית מאסרים) ובין משתנה הטיפול (השתתף / לא השתתף בתוכנית שש שנות לימוד) על מועדות נבדקו תחילה ההבדלים מבחינה תיאורית (לוח 1) ולאחר מכן נבנה מודל הרגרסיה הלוגיסטית (לוח 2).

מבחינה תיאורית אפשר לראות את ההבדלים בשיעורי החזרה לכלא בשנה החמישית בלוח 1.

לוח 1. שיעורי החזרה למאסר בתום חמש שנים בקרב אסירים בעלי / ללא היסטוריה

פלילית שהשתתפו / לא השתתפו בתוכנית שש שנות לימוד

השתתפו בתוכנית ההשלמה לשש שנות לימוד	לא השתתפו בתוכנית ההשלמה לשש שנות לימוד	בתוכנית
28.46% N=37	39.81% N=43	ללא היסטוריה פלילית
53.33% N=56	49.15% N=58	בעלי היסטוריה פלילית

כפי שעולה מלוח 1, ההבדלים בין אסירים ללא היסטוריה פלילית שהשתתפו בתוכנית ובין אסירים ללא היסטוריה פלילית שלא השתתפו בתוכנית גדולים מאוד, ושיעורו של הפער הוא 28.5% לטובת האסירים שהשתתפו בתוכנית. מנגד, אפשר לראות ששיעור המועדות של אסירים בעלי היסטוריה פלילית שהשתתפו בתוכנית הוא גבוה מזה של אסירים בעלי היסטוריה פלילית שלא השתתפו בה. מנתונים אלו אפשר להסיק כי בכל הנוגע לאסירים בעלי היסטוריה פלילית, תוכנית זו לא רק שלא סייעה להפחית את שיעורי המועדות, היא אף העלתה אותם. שיעור ההבדלים בין אסירים בעלי היסטוריה פלילית שהשתתפו בתוכנית ובין אסירים בעלי היסטוריה פלילית שלא השתתפו בה הוא 8.5%⁸⁴. פער זה עשוי ללמד אותנו על ההבדלים הדיפרנציאליים באופן שבו השפיעה התוכנית על אסירים בעלי היסטוריה פלילית וללא היסטוריה פלילית, והוא מחזק את הצורך לבחון אם האינטראקציה בין השתתפות או אי-השתתפות בתוכנית ובין משתנה ההיסטוריה הפלילית (בעל / ללא היסטוריית מאסרים) היא אינטראקציה מובהקת סטטיסטית. אי לכך, נוסף על נתונים תיאוריים אלו נערכה רגרסיה לוגיסטית הכוללת את משתנה האינטראקציה. כמו כן נציין כי מלבד משתנה האינטראקציה הוכנסו המשתנים הבלתי תלויים למודל הרגרסיה, הן כדי להבין את השפעתם על מועדות והן לצורך פיקוח. מודל הרגרסיה נמצא מובהק סטטיסטית ($p < .000$, $\chi^2 = 103.4$). לוח 2 מציג את ממצאי הרגרסיה.

לוח 2. רגרסיה לוגיסטית לניבוי הסיכון למועדות – תוכנית שש שנות לימוד

CI		SE(B)	Odds Ratio	B	משתנים עיקריים
0.892	-0.143	0.264	1.454	0.374	היסטוריה פלילית (כן=1)
0.177	-0.734	0.232	0.756	-0.279	טיפול (כן=1)

⁸⁴ החישוב לבחינת הפער הוא אחוז המועדות של קבוצת ההשוואה פחות אחוז המועדות של קבוצת הטיפול לחלק באחוז המועדות של קבוצת ההשוואה.

0.309	-0.019	0.084	1.156	0.144 ⁸⁵	אינטראקציה
מאפייני האסיר					
0.825	-0.228	0.269	1.347	0.298	מכור לסמים (כן=1)
-0.006	-0.058	0.013	0.968	-0.032*	גיל במאסר הראשון
-0.383	-1.327	0.241	0.425	-0.855***	ניכוי שליש (כן=1)
0.291	-0.639	0.237	0.840	-0.174	עבירת אלימות (כן=1)
0.798	-0.240	0.265	1.321	0.279	עבירת סמים (כן=1)
0.458	-1.644	0.536	0.552	-0.593	עבירת מין (כן=1)
1.170	0.228	0.240	2.012	0.699**	עבירת רכוש (כן=1)
0.006	-0.006	0.003	0.991	-0.000	אורך המאסר
4.749	0.398	1.109	13.12	2.574*	מספר דיוני המשמעת (חודשי)
1.188	-2.325	0.896	0.566	-0.568	מספר הפריווילגיות שנשללו (חודשי)
0.055	-0.016	0.018	1.019	0.019	מספר ימי העבודה במאסר (חודשי)
משתנים סוציו-דמוגרפיים					
0.666	-0.637	0.332	1.014	0.014	עולה חדש (כן=1)
-0.243	-1.232	0.253	0.478	-0.738**	נשוי (כן=1)
0.314	-0.720	0.264	0.816	-0.203	יהודי (כן=1)

* $p < .05$. ** $p < .01$. *** $p < .001$

מלוח 2 עולה כי המשתנים אשר נמצאו מובהקים ומשפיעים על המועדות החוזרת הם השתתפות בטיפול, גיל במאסר הראשון, ניכוי שליש, עבירת רכוש, מספר דיוני המשמעת וסטטוס משפחתי. נציין כי משתנה האינטראקציה בתוכנית זו הוא בעל מובהקות שולית ($p=0.08$), כלומר יש יסוד להניח כי תוכנית החינוך המקנה שש שנות לימוד משפיעה לטובה על האסירים שאין להם עבר פלילי לעומת אסירים בעלי עבר פלילי.

גיל במאסר הראשון – בהתחשב ביתר המשתנים במודל, לכל עלייה של שנה אחת בגיל בזמן המאסר הראשון הסיכוי למועדות בשנה החמישית לאחר השחרור קטן פי 0.968, כלומר נמוך ב-3.2%.

ניכוי שליש – בהתחשב ביתר המשתנים במודל, בקרב אסירים שהשתחררו לאחר ניכוי שליש לעומת אסירים שלא השתחררו לאחר ניכוי שליש, הסיכוי למועדות בשנה החמישית לאחר השחרור קטן פי 0.425, כלומר נמוך ב-57.5%.

עבירת רכוש – בהתחשב ביתר המשתנים במודל, בקרב אסירים שעברו עבירת רכוש לעומת אסירים שלא עברו עבירת רכוש, הסיכוי למועדות בשנה החמישית לאחר השחרור גדול פי 2.012, כלומר גבוה ב-101.2%.

⁸⁵ מובהקות שולית $p=0.08$

מספר דיוני המשמעת – בהתחשב ביתר המשתנים במודל, לכל עלייה של עבירת משמעת בחודש הסיכוי למועדות בשנה החמישית לאחר השחרור גדול פי 13.12, כלומר גבוה ב-1312%.

סטטוס משפחתי – בהתחשב ביתר המשתנים במודל, בקרב אסירים נשואים לעומת אסירים שאינם נשואים הסיכוי למועדות בשנה החמישית לאחר השחרור קטן פי 0.478, כלומר נמוך ב-52.2%.

אינטראקציה – משתנה זה, המורכב ממכפלת משתנה ההיסטוריה הפלילית (כן=1, לא=0) במשתנה הטיפול (השתתף בתוכנית=1, לא השתתף=0), הוא משתנה מובהק, ואילו ערך ה-Odds Ratio=1.156. ממצא זה מלמד אותנו כי התוכנית תורמת לאסירים ללא היסטוריה פלילית יותר משהיא תורמת לאסירים בעלי היסטוריה פלילית. לממצא זה מובהקות שולית (סיכוי לטעות של 0.08).

פרק 10.2. תוכנית חינוך – השלמה לשמונה שנות לימוד

כדי לבחון את השפעת האינטראקציה בין משתנה ההיסטוריה הפלילית (בעל / ללא היסטוריית מאסרים) ובין משתנה הטיפול (השתתף / לא השתתף בתוכנית שמונה שנות לימוד) על מועדות נבדקו תחילה ההבדלים מבחינה תיאורית (לוח 2) ולאחר מכן נבנה מודל הרגרסיה הלוגיסטית (לוח 3).

מבחינה תיאורית אפשר לראות את ההבדלים באחוזי החזרה לכלא בשנה החמישית בלוח 3.

לוח 3. אחוזי החזרה למאסר בתום חמש שנים בקרב אסירים בעלי / ללא היסטוריה פלילית שהשתתפו / לא השתתפו בתוכנית שמונה שנות לימוד

השתתפו בתוכנית ההשלמה לשמונה שנות לימוד	לא השתתפו בתוכנית ההשלמה לשמונה שנות לימוד	תוכנית שנות לימוד
26.98% N=92	40.16% N=102	ללא היסטוריה פלילית
45.49% N=111	48.01% N=133	בעלי היסטוריה פלילית

כפי שעולה מלוח 3, ההבדלים בין אסירים ללא היסטוריה פלילית שהשתתפו בתוכנית ובין אסירים ללא היסטוריה פלילית שלא השתתפו בתוכנית גדולים מאוד, ושיעור הפער הוא 32.8% לטובת האסירים שהשתתפו בתוכנית. מנגד, ההבדלים בין אסירים בעלי היסטוריה פלילית שהשתתפו בתוכנית לאסירים בעלי היסטוריה פלילית שלא השתתפו בה קטנים יותר, ושיעורם הוא 5.2% בלבד.⁸⁶ פער זה עשוי ללמד אותנו על ההבדלים הדיפרנציאליים באופן שבו השפיעה התוכנית על אסירים בעלי היסטוריה פלילית וללא היסטוריה פלילית, והוא מחזק את הצורך לבחון אם האינטראקציה בין השתתפות או אי-השתתפות בתוכנית ובין משתנה ההיסטוריה הפלילית (בעל / ללא היסטוריית מאסרים) היא אינטראקציה מובהקת סטטיסטית. גם בתוכנית זו, נוסף על הנתונים התיאוריים, נערכה רגרסיה לוגיסטית (לוח 4) הכוללת את משתנה האינטראקציה. מודל הרגרסיה נמצא מובהק סטטיסטית ($\chi^2 = 172.4$, $p < .000$). לוח 4 מציג את ממצאי הרגרסיה.

⁸⁶ החישוב לבחינת הפער הוא אחוז המועדות של קבוצת ההשוואה פחות אחוז המועדות של קבוצת הטיפול לחלק באחוז המועדות של קבוצת ההשוואה.

לוח 4. רגרסיה לוגיסטית לניבוי הסיכון למועדות – תוכנית שמונה שנות לימוד

CI	SE(B)	Odds Ratio	B	
משתנים עיקריים				
0.527	-0.046	0.146	1.272	0.240 היסטוריה פלילית (כן=1)
0.084	-0.483	0.144	0.819	-0.198 טיפול (כן=1)
0.268	0.024	0.062	1.156	0.146* אינטראקציה
מאפייני האסיר				
0.416	-0.207	0.159	1.110	0.105 מכור לסמים (כן=1)
-0.352	-0.720	0.009	0.948	-0.054*** גיל במאסר הראשון
-0.042	-0.604	0.144	0.724	-0.323* ניכוי שלישי (כן=1)
0.238	-0.320	0.142	0.960	-0.041 עבירת אלימות (כן=1)
0.443	-0.190	0.162	1.134	0.126 עבירת סמים (כן=1)
0.986	-1.127	0.313	0.598	-0.514 עבירת מין (כן=1)
0.628	0.068	0.143	1.417	0.348* עבירת רכוש (כן=1)
0.006	-0.006	0.003	1.000	-0.000 אורך המאסר
2.993	0.622	0.605	6.095	1.807** מספר דיוני המשמעת (חודשי)
1.536	-0.325	0.475	1.833	0.606 מספר הפריווילגיות שנשללו (חודשי)
0.033	-0.015	0.012	1.009	0.009 מספר ימי העבודה במאסר (חודשי)
משתנים סוציו-דמוגרפיים				
0.613	-0.188	0.205	1.237	0.213 עולה חדש (כן=1)
0.119	-0.489	0.155	0.831	-0.185 נשוי (כן=1)
0.190	-0.402	0.151	0.899	-0.106 יהודי (כן=1)

* $p < .05$. ** $p < .01$. *** $p < .001$

מלוח 4 עולה כי המשתנים אשר נמצאו מובהקים ומשפיעים על המועדות הם גיל במאסר הראשון, ניכוי שלישי, עבירת רכוש ומספר דיוני המשמעת. נציין כי משתנה האינטראקציה בתוכנית זו נמצא מובהק, כלומר יש יסוד להניח כי בתוכנית זו סיכויים של אסירים שהשתתפו בתוכנית ואין להם היסטוריה פלילית לחזור למאסר בשנה החמישית קטן מסיכויים של אסירים שהשתתפו בתוכנית והם בעלי היסטוריה פלילית.

גיל במאסר הראשון – בהתחשב ביתר המשתנים במודל, לכל עלייה של שנה אחת בגיל בזמן המאסר הראשון הסיכוי למועדות בשנה החמישית לאחר השחרור קטן פי 0.948, כלומר נמוך ב-5.2%.

ניכוי שלישי – בהתחשב ביתר המשתנים במודל, בקרב אסירים שהשתחררו לאחר ניכוי שלישי לעומת אסירים שלא השתחררו לאחר ניכוי שלישי למועדות בשנה החמישית לאחר השחרור קטן פי 0.724, כלומר נמוך ב-27.6%.

עבירת רכוש – בהתחשב ביתר המשתנים במודל, בקרב אסירים שעברו עבירת רכוש לעומת אסירים שלא עברו עבירת רכוש הסיכוי למועדות בשנה החמישית לאחר השחרור גדול פי 1.417, כלומר גבוה ב-41.7%.

מספר דינוי המשמעת – בהתחשב ביתר המשתנים במודל, לכל עלייה של עבירת משמעת בחודש הסיכוי למועדות בשנה החמישית לאחר השחרור גדול פי 6.095, כלומר גבוה ב-609.5%.

אינטראקציה – משתנה זה, המורכב ממכפלת משתנה ההיסטוריה הפלילית (כן=1, לא=0) במשתנה הטיפול (השתתף בתוכנית=1, לא השתתף=0) הוא משתנה מובהק, ואילו ערך ה-Odds Ratio=1.157, כלומר בעל השפעה זהה לזו שנמצאה בתוכנית חינוך להקניית שש שנות לימוד. ממצא זה מלמד אותנו כי התוכנית תורמת לאסירים ללא היסטוריה פלילית יותר משהיא תורמת לאסירים בעלי היסטוריה פלילית באופן מובהק סטטיסטית.

פרק 10.3. תוכנית חינוך – השלמה לעשר שנות לימוד

כדי לבחון את השפעת האינטראקציה בין משתנה ההיסטוריה הפלילית (בעל / ללא היסטוריית מאסרים) ובין משתנה הטיפול (השתתף / לא השתתף בתוכנית עשר שנות לימוד) על מועדות נבדקו תחילה ההבדלים מבחינה תיאורית (לוח 5) ולאחר מכן נבנה מודל הרגרסיה הלוגיסטית (לוח 6).

לוח 5. אחוזי החזרה למאסר בתום חמש שנים בקרב אסירים בעלי / ללא היסטוריה פלילית שהשתתפו / לא השתתפו בתוכנית עשר שנות לימוד

ללא היסטוריה פלילית	השתתפו בתוכנית ההשלמה לעשר שנות לימוד	לא השתתפו בתוכנית ההשלמה לעשר שנות לימוד
36.14% N=30	31.88% N=22	
56.45% N=35	51.35% N=38	

כפי שעולה מלוח 5, שיעורי המועדות של אסירים ללא היסטוריה פלילית שהשתתפו בתוכנית גבוהים מאלה של אסירים ללא היסטוריה פלילית שלא השתתפו בתוכנית, ושיעור הפער הוא 13.3%. תמונה דומה התקבלה גם בקרב אסירים בעלי היסטוריה פלילית: סיכויי המועדות של אסירים בעלי היסטוריה פלילית שהשתתפו בתוכנית גבוהים משל אסירים בעלי היסטוריה פלילית שלא השתתפו בתוכנית, ושיעור הפער ביניהם הוא 9.9%. כלומר נראה כי גם בקרב אסירים ללא היסטוריה פלילית וגם בקרב אסירים בעלי היסטוריה פלילית תוכנית זו לא רק שלא סייעה להפחית את שיעור המועדות, היא אף העלתה אותו. גם בתוכנית זו, מלבד הנתונים התיאוריים נערכה רגרסיה לוגיסטית (לוח 6) הכוללת את משתנה האינטראקציה. מודל הרגרסיה נמצא מובהק סטטיסטית ($\chi^2 = 54.19$, $p < .000$). לוח 6 מציג את ממצאי הרגרסיה.

לוח 6. רגרסיה לוגיסטית לניבוי הסיכון למועדות – תוכנית עשר שנות לימוד

CI	SE(B)	Odds Ratio	B		
<u>משתנים עיקריים</u>					
0.892	-0.640	0.391	1.134	0.126	היסטוריה פלילית (כן=1)
0.775	-0.366	0.291	1.227	0.204	טיפול (כן=1)
0.166	-0.072	0.061	1.048	0.047	אינטראקציה
<u>מאפייני האסיר</u>					
0.731	-0.607	0.341	1.064	0.062	מכור לסמים (כן=1)
-0.015	-0.091	0.020	0.948	-0.053**	גיל במאסר הראשון
-0.039	-1.184	0.292	0.543	-0.612*	ניכוי שלישי (כן=1)
0.207	-0.920	0.288	0.700	-0.356	עבירת אלימות (כן=1)
0.782	-0.515	0.331	1.143	0.133	עבירת סמים (כן=1)
0.449	-1.697	0.547	0.536	-0.624	עבירת מין (כן=1)
0.955	-0.173	0.288	1.478	0.391	עבירת רכוש (כן=1)
0.008	-0.008	0.004	1.000	0.000	אורך המאסר
					מספר דיוני המשמעת
2.434	-1.203	0.928	1.850	0.615	(חודשי)
					מספר הפריווילגיות שנשללו
2.789	-0.542	0.850	3.075	1.123	(חודשי)
0.071	-0.032	0.026	1.020	0.020	מספר ימי העבודה במאסר
					(חודשי)
<u>משתנים סוציו-דמוגרפיים</u>					
0.134	-1.418	0.396	0.526	-0.642	עולה חדש (כן=1)
0.574	-0.811	0.353	0.888	-0.119	נשוי (כן=1)
0.816	-0.361	0.300	1.256	0.228	יהודי (כן=1)

* $p < .05$. ** $p < .01$. *** $p < .001$

מלוח 6 עולה כי המשתנים אשר נמצאו מובהקים ומשפיעים על המועדות הם השתתפות בטיפול, גיל במאסר הראשון וניכוי שלישי. נציין כי משתנה האינטראקציה בתוכנית זו לא נמצא מובהק. כלומר אי אפשר להניח כי בתוכנית זו הסיכוי של אסירים שהשתתפו בתוכנית ואין להם היסטוריה פלילית לחזור למאסר בשנה החמישית קטן מסיכוייהם של אסירים שהשתתפו בתוכנית והם בעלי היסטוריה פלילית.

גיל במאסר הראשון – בהתחשב ביתר המשתנים במודל, לכל עלייה של שנה אחת בגיל בזמן המאסר הראשון הסיכוי למועדות בשנה החמישית לאחר השחרור קטן פי 0.948, כלומר נמוך ב-5.2%.

ניכוי שלישי – בהתחשב ביתר המשתנים במודל, בקרב אסירים שהשתחררו לאחר ניכוי שלישי לעומת אסירים שלא השתחררו לאחר ניכוי שלישי הסיכוי למועדות בשנה החמישית לאחר השחרור קטן פי 0.612, כלומר נמוך ב-38.8%.

נציין כי לפי ממצאי הרגרסיה, לא נמצאו הבדלים בין אסירים ללא עבר פלילי לאסירים בעלי עבר פלילי במידת התרומה שהפיקו מהתוכנית.

פרק 10.4. תוכנית חינוך – השלמה ל-12 שנות לימוד

כדי לבחון את השפעת האינטראקציה בין משתנה ההיסטוריה הפלילית (בעל / ללא היסטוריית מאסרים) ובין משתנה הטיפול (השתתף / לא השתתף בתוכנית 12 שנות לימוד) על מועדות נבדקו תחילה ההבדלים מבחינה תיאורית (לוח 7), ולאחר מכן נבנה מודל הרגרסיה הלוגיסטית (לוח 8).

לוח 7. אחוזי החזרה למאסר בתום חמש שנים בקרב אסירים בעלי / ללא היסטוריה פלילית שהשתתפו / לא השתתפו בתוכנית 12 שנות לימוד

השתתפו בתוכנית ההשלמה ל-12 שנות לימוד	לא השתתפו בתוכנית ההשלמה ל-12 שנות לימוד	בתוכנית
19.44% N=28	36.28% N=41	ללא היסטוריה פלילית
31.25% N=20	43.02% N=37	בעלי היסטוריה פלילית

כפי שעולה מלוח 7, ההבדלים בין אסירים ללא היסטוריה פלילית שהשתתפו בתוכנית ובין אסירים ללא היסטוריה פלילית שלא השתתפו בתוכנית גדולים מאוד, ושיעור הפער הוא 46.4% לטובת האסירים שהשתתפו בתוכנית. גם ההבדלים בין אסירים בעלי היסטוריה פלילית שהשתתפו בתוכנית ובין אסירים בעלי היסטוריה פלילית שלא השתתפו בתוכנית הם גדולים – 27.3% ממצא תיאורי זה עשוי ללמד אותנו ראשית על חוזקתה של תוכנית החינוך המקנה 12 שנות לימוד, ושנית על הצלחתה להוריד את שיעור המועדות גם בקרב אסירים בעלי היסטוריה פלילית וגם בקרב אסירים ללא היסטוריה פלילית. עם זאת עדיין קיימים הבדלים בין הקבוצות, כך שאסירים ללא היסטוריה פלילית מהתוכנית רבה מזו שמפיקים אסירים בעלי היסטוריה פלילית. בהמשך להצגה התיאורית, גם במקרה זה נערכה רגרסיה לוגיסטית (לוח 8) לבחינת מובהקות האינטראקציה. מודל הרגרסיה נמצא מובהק סטטיסטית ($\chi^2 = 64.16$, $p < .000$). לוח 8 מציג את ממצאי הרגרסיה.

לוח 8. רגרסיה לוגיסטית לניכוי הסיכון למועדות – תוכנית 12 שנות לימוד

CI		SE(B)	Odds Ratio	B	משתנים עיקריים
0.743	-0.468	0.309	1.148	0.138	היסטוריה פלילית (כן=1)
-0.031	-1.115	0.277	0.564	-0.573*	טיפול (כן=1)
0.132	-0.07	0.052	1.031	0.031	אינטראקציה

מאפייני האסיר					
0.454	-0.706	0.296	0.882	-0.126	מכור לסמים (כן=1)
-0.009	-0.081	0.019	0.956	-0.044*	גיל במאסר הראשון
0.045	-0.979	0.261	0.627	-0.466	ניכוי שליש (כן=1)
0.588	-0.408	0.254	1.094	0.089	עבירת אלימות (כן=1)
1.039	-0.076	0.285	1.619	0.481	עבירת סמים (כן=1)
0.079	-1.781	0.475	0.427	-0.851	עבירת מין (כן=1)
1.039	0.077	0.245	1.747	0.558*	עבירת רכוש (כן=1)
0.010	-0.006	0.004	1.002	0.002	אורך המאסר
					מספר דיוני משמעת
1.294	-2.572	0.986	0.528	-0.639	(חודשי)
					מספר הפריוולגיות שנשללו
2.671	-0.755	0.874	2.607	0.958	(חודשי)
-0.006	-0.093	0.022	0.952	-0.049*	מספר ימי העבודה במאסר
					(חודשי)
משתנים סוציו-דמוגרפיים					
0.779	-0.370	0.293	1.227	0.204	עולה חדש (כן=1)
0.259	-0.966	0.312	0.702	-0.353	נשוי (כן=1)
0.384	-0.713	0.280	0.848	-0.164	יהודי (כן=1)

$p < .05$. $**p < .01$. $***p < .001$

מלוח 8 עולה כי המשתנים אשר נמצאו מובהקים ומשפיעים על המועדות הם השתתפות בטיפול, גיל במאסר הראשון, עבירת רכוש ומספר ימי העבודה במאסר. נציין כי משתנה האינטראקציה בתוכנית זו לא נמצא מובהק. כלומר אי אפשר להניח כי בתוכנית זו סיכויים של אסירים שהשתתפו בתוכנית ואין להם היסטוריה פלילית לחזור למאסר בשנה החמישית קטן מסיכויים של אסירים שהשתתפו בתוכנית והם בעלי היסטוריה פלילית.

השתתפות בתוכנית – בהתחשב ביתר המשתנים במודל, בקרב אסירים שהשתתפו בתוכנית לעומת אסירים שלא השתתפו בתוכנית הסיכוי למועדות בשנה החמישית לאחר השחרור גדול פי 0.564, כלומר נמוך ב-43.6%.

גיל במאסר הראשון – בהתחשב ביתר המשתנים במודל, לכל עלייה של שנה אחת בגיל בזמן המאסר הראשון הסיכוי למועדות בשנה החמישית לאחר השחרור קטן פי 0.956, כלומר נמוך ב-4.4%.

עבירת רכוש – בהתחשב ביתר המשתנים במודל, בקרב אסירים שעברו עבירת רכוש לעומת אסירים שלא עברו עבירת רכוש הסיכוי למועדות בשנה החמישית לאחר השחרור גדול פי 1.747, כלומר גבוה ב-74.7%.

מספר ימי העבודה במאסר – בהתחשב ביתר המשתנים במודל, לכל עלייה של יום עבודה אחד במאסר בממוצע הסיכוי למועדות בשנה החמישית לאחר השחרור קטן פי 0.952, כלומר נמוך ב-4.8%.

כאמור, לפי ממצאי הרגרסיה, לא נמצאו הבדלים בין אסירים ללא עבר פלילי לאסירים בעלי עבר פלילי במידת התרומה שהפיקו מהתוכנית.

מטרת המחקר הנוכחי הייתה לבחון את ההשפעה הדיפרנציאלית של ההיסטוריה הפלילית על מועדות (נמדדה כחזרה למאסר בתוך חמש שנים) בקרב אסירים שהשתתפו בתוכניות השיקום החינוכיות המקנות שש, שמונה, עשר ו-12 שנות לימוד. על פי רוב ספרות המחקר בתחום, תוכניות המכילות מרכיב טיפול קוגניטיבי-התנהגותי יעילות יותר למשתתפים בעלי סיכון גבוה למועדות.⁸⁷ אך הספרות אינה מפרטת את ההשפעה הדיפרנציאלית של תוכניות שנעדר מהן המרכיב הטיפולי על אסירים בעלי רמות סיכון שונות. תכלית המחקר הנוכחי הייתה למלא חלל זה דרך בחינה של תוכניות החינוך הפועלות בשירות בתי הסוהר הישראלי.

הממצאים מעידים כי להיסטוריה הפלילית יש השפעה מובהקת על הסיכוי למועדות בקרב אסירים שהשתתפו בתוכנית ההשלמה לשש שנות לימוד ובתוכנית ההשלמה לשמונה שנות לימוד, וכי התועלת שהפיקו אסירים ללא היסטוריה פלילית מתוכניות אלה הייתה רבה מזו שהפיקו אסירים שיש להם היסטוריה פלילית. בתוכנית ההשלמה לעשר שנות לימוד שתי קבוצות האסירים – אסירים בעלי היסטוריה פלילית וללא היסטוריה פלילית – לא הפיקו תועלת מהתוכנית כלל וכלל. בתוכנית להשלמת 12 שנות לימוד שתי קבוצות האסירים – אסירים בעלי היסטוריה פלילית וללא היסטוריה פלילית – הפיקו תועלת רבה מאוד מהתוכנית, ושיעורי המועדות שלהם היו נמוכים מאלה שקבוצות הביקורת.

ממצאים אלו מעידים בראש ובראשונה על השונות ועל הדיפרנציאציה שבהשפעתן של תוכניות החינוך על קבוצות אוכלוסייה שונות, בדגש על אסירים ללא היסטוריה פלילית ועל אסירים בעלי היסטוריה פלילית. בשתי התוכניות הבסיסיות, זו המקנה שש שנות לימוד וזו המקנה שמונה שנות לימוד, אפשר לראות בבירור כי התועלת שהפיקו מהתוכנית אסירים ללא היסטוריה פלילית הייתה רבה במובהק מזו שהפיקו אסירים בעלי היסטוריה פלילית. ממצא זה חשוב בעיקר משום שלעומת התוכניות המכילות מרכיב טיפול קוגניטיבי-התנהגותי – שבהן אסירים בעלי סיכון גבוה למועדות מפיקים רווח גדול יותר מהתהליך – בתוכניות החינוך הללו המצב הפוך.

אפשר להסביר ממצא זה באמצעות כמה תאוריות עיקריות שצוינו במבוא. ראשית, על פי קלמר,⁸⁸ אסירים עוברים בכלא תהליך של התכלאות, ותהליך זה עוצמתי יותר בקרב אסירים שבילו זמן ממושך יותר במאסר ושלהם קשרים רבים יותר עם פרטים עבריינים. גם תאוריית ההתחברות הדיפרנציאלית⁸⁹ גורסת כי בדומה לכל התנהגות אחרת, התנהגות עבריינית נלמדת דרך חשיפה לפרטים עבריינים ויצירת קשרים בין-אישיים עימם. תאוריות אלו מסבירות כיצד המאסר עצמו והשהות בכלא משפיעים על סיכוייו של האסיר לחזור למאסר. כמו כן לאחר השחרור האסיר ממשיך לחוות את השלכות המאסר בדמות התיוג, ואלה מקשות עליו להשתלב בחברה. במחקר הנוכחי עברו קבוצות האסירים בעלי ההיסטוריה הפלילית זה מכבר תהליך של התכלאות, ואפשר להניח כי החשיפה לפרטים ולהתנהגות עבריינית בקרבם גדולה יותר.

⁸⁷ Cullen & Gendreau, לעיל ה"ש 4.

⁸⁸ Clemmer, לעיל ה"ש 57.

⁸⁹ Sutherland, לעיל ה"ש 55.

מבחינה זו אפשר לשער כי הצרכים הקרימינווגניים של אותם אסירים בעלי ההיסטוריה הפלילית – אסירים המשתתפים בתוכניות בסיסיות מאוד דוגמת תוכנית ההשלמה לשש שנות לימוד ולשמונה שנות לימוד – הם ככל הנראה רבים ועמוקים יותר, ולכן ההשפעה של תוכניות החינוך הללו עליהם כמעט זניחה. לאסירים אלו, אשר מוגדרים כמצויים בסיכון גבוה לחזור לפשע, ראוי שתותאם תוכנית טיפול אינטנסיבית יותר שתכיל את מרכיב הטיפול הקוגניטיבי-התנהגותי ותטפל בבעיות עמוקות יותר בטרם הכנסתם לתוכנית שיקומית-חינוכית. לעומת זאת אצל אסירים ללא היסטוריה פלילית קיבלו הצרכים הקרימינווגניים מענה יעיל בתוכניות החינוך הללו, ולמעשה לא נדרש להצלחתם אלא דחיפה קלה בדמות השכלה. יתרה מזו, ההפחתה הניכרת בשיעור המועדות בקרב אסירים שאין להם היסטוריה פלילית ושהשתתפו בתוכניות החינוך המקנות שש ושמונה שנות לימוד מעידה על יעילותן הרבה של תוכניות אלה לאוכלוסיית אסירים מסוימת. בהקשר זה אפשר לראות כי תוכנית ההשלמה לעשר שנות לימוד לא הפחיתה את שיעורי המועדות כלל וכלל לא בקרב אסירים שאין להם היסטוריה פלילית ולא בקרב אלו שיש להם היסטוריה פלילית. אפשר להניח שממצא שלילי זה קשור במאפייני התוכנית עצמה ברמת המקרו. מחד גיסא ייתכן כי הממצא קשור במאפייני התוכנית עצמה, למשל תכניה, המבנה שלה, אופן ההנחיה וכדומה, ומאידך גיסא ייתכן שהאסירים המשתתפים בה אינם חשים כי תוכנית זו תסייע להם בהשתלבות מחודשת בחברה, שכן עדיין לא השלימו תוכנית לימודים מלאה של 12 שנות לימוד. חיזוק להשערה זו אפשר לקבל מתוכנית ההשלמה ל-12 שנות לימוד, שבה יצאו נשכרים גם אסירים ללא היסטוריה פלילית וגם בעלי היסטוריה פלילית.

אף על פי שבקרב אסירים שאין להם היסטוריה פלילית הירידה בשיעורי המועדות ניכרת יותר, גם אצל אסירים בעלי היסטוריה פלילית נרשמה ירידה לא מבוטלת בשיעור המועדות. ממצא זה יש בו כדי להעיד הן על חוזקת התוכנית ברמת המקרו והן על האופק שהיא מסמלת בעיני האסירים. אסירים אשר משתתפים בתוכנית ההשלמה ל-12 שנות לימוד, יהיו צורכיהם הקרימינווגניים קשים ככל שיהיו, מקבלים תעודת השלמה של 12 שנות לימוד, שיכולה לפתוח להם פתח מחודש לאזרחות נורמטיבית.

12. סיכום

אסירים רבים בישראל משתתפים במסגרות שיקום שונות שמספק שירות בתי הסוהר, ובהן תוכניות חינוך והשכלה, תוכניות הכשרה מקצועית, תוכניות תעסוקתיות מגוונות, תוכניות למניעת אלימות במשפחה, תוכניות גמילה, תוכניות שיקום תורני ועוד. מחקר ההערכה הגדול שבחן את יעילותן של תוכניות השיקום הרבות הקיימות בישראל משקף בבירור את מחויבותו של שירות בתי הסוהר למדיניות מבוססת-ראיות בשיקום.⁹⁰ אכן, נראה כי ננקטים צעדים לשילובם המרבי של האסירים בפעילויות שיקום. עם זאת כחלק מהבניה מעמיקה יותר של מדיניות מבוססת-ראיות, יש להתייחס גם למאפיינים השונים של האסירים כדי להתאימם לתוכנית שתהיה היעילה ביותר בעבורם. שילוב כזה יסייע במימושם של סעיף 11ד(ב) (וסעיף 11ד(ג) לתיקון 42 לפקודת בתי הסוהר, אשר קובעים כי "אסיר ישולב בפעילויות שיקום, ככל שיימצא מתאים לכך", וכן במימוש תקנה 4

⁹⁰ David Weisburd & Badi Hasisi, *The Winding Road to Evidence-Based Policy in Corrections: A Case Study of the Israel Prison Service*, 51 *ISR.L. REV.* 111, 111–125 (2018).

לתקנות, הנוגעת ספציפית לתוכניות חינוך ומצינת כי שילוב האסיר ייבחן בין היתר לפי הערכה מקצועית בדבר התאמתו ובשים לב למאפייני הסיכון הנובעים ממנו.⁹¹ המחקר הנוכחי מאשר את חשיבות המאפיינים השונים של האסיר, בדגש על ההיסטוריה הפלילית שלו, בתהליך שיבוצו לתוכניות שיקום בכלל ולתוכניות חינוכיות בפרט. על כן כחלק מהגישה של שיקום מבוסס-ראיות יש לבחון מאיזה סוג של תוכנית יפיק האסיר את התרומה המהותית ביותר.

מעניין וחשוב לא פחות הוא עצם השימוש בהיסטוריה הפלילית כמסבירה דיפרנציאלית במועדות בתוכניות שיקום. כיום מרבית המחקרים בתחום השיקום משתמשים בכלים שתכליתם לייחס לאסיר רמת סיכון מסוימת. כלים אלו, מדור שלישי ורביעי, מביאים בחשבון מדדים סטטיים הקשורים לאסיר, אך גם ממדדים דינמיים (שיכולים להשתנות עם הזמן) ועשויים להשפיע על רמת הסיכון, כגון עמדות בנוגע לפשיעה, דפוסי אישיות, קשרים חברתיים, תעסוקה, עיסוקים בשעות הפנאי, התמכרות ועוד.

במחקר הנוכחי, למרות הפיקוח על מספר רב של משתנים שיכולים להסביר את ההשתנות בשיעורי המועדות, רמת הסיכון של האסיר נמדדה אך ורק דרך קיומה של היסטוריה פלילית או היעדרה, בשל העובדה שכמעט לא היו נתונים על משתני הסיכון הדינמיים של האסירים. אף על פי כן הבחינה במחקר הנוכחי ממחישה עד כמה משתנה ההיסטוריה הפלילית – אשר היה למשתנה העיקרי בכלים הישנים יותר, מדור ראשון ושני – רלוונטי כאשר מודדים את רמת הסיכון של האסיר למועדות.⁹²

ראוי לציין כי מלבד הממצא העיקרי של ניתוחי הרגרסיות הלוגיסטיות, היינו אפקט האינטראקציה, נמצאו כאמור כמה משתנים בלתי תלויים אשר השפיעו על שיעורי המועדות ללא קשר להשתתפות בתוכנית שיקום כלשהי (כלומר השפיעו על המועדות ללא בחינה של האינטראקציה שלהם עם השתתפות בתוכנית השיקום). כפי שצוין בפרק הממצאים, אסירים שנכלאו בגיל צעיר יותר, אסירים שלא שוחררו בניכוי שלישי, עברייני רכוש ואסירים שצברו מספר גדול של עבירות משמעת בעת המאסר היו בעלי הסיכויים הגבוהים ביותר לחזור למאסר. ממצא זה חשוב כיוון שהוא מאשר את החשיבות ואת המשקל שיש לתת להיסטוריה הפלילית של האסיר – לא רק בדמות מספר המאסרים הקודמים אלא גם בדמות משתני רקע נוספים המעידים על מעורבות קודמת באירועים עברייניים או אנטי-חברתיים.⁹³ בהקשר זה, שלושה מתוך ארבעת המשתנים הללו (גיל במאסר הראשון, ניכוי שלישי ומספר דיוני המשמעת) עשויים לתת אינדיקציה לרמת הסיכון של האסיר לחזור לכלא.

עם זאת ראוי שמחקרים עתידיים יבחנו כיצד השפעתם של משתני סיכון כגון אלו שזכרו מעלה משתנה כתלות בהשתתפותו של האסיר בתוכניות שיקום נוספות ללא רכיב טיפולי, דוגמת תוכניות שיקום חינוכיות, תוכניות הכשרה תעסוקתית, תוכניות תעסוקה, תוכניות שיקום דתי וכיו"ב. במילים אחרות, ראוי לבחון אם למשתני הסיכון המשפיעים על סיכויי המועדות של אסיר

⁹¹ עניין כליאה בסגנון חופשי, לעיל ה"ש 73.

⁹² D. A. Andrews, James Bonta & J. Stephen Wormith, *The Recent Past and Near Future of Risk and/or Need Assessment*, 52 CRIME DELINQ. 7, 7–27 (2006).

⁹³ Gannon, Theresa A., Mark E. Olver, Jaimee S. Mallion, and Mark James. "Does specialized psychological treatment for offending reduce recidivism? A meta-analysis examining staff and program variables as predictors of treatment effectiveness." 73 CLINICAL. PSYCHOL. REV. 1 (2019):

שלא השתתף בתוכנית שיקום אותה השפעה על אסיר שהשתתף בתוכנית כזאת או שמא השפעתם עליו שונה. הבנה מעמיקה יותר של דרך פעולתם של משתני הסיכון בהקשר השיקומי יכולה לסייע לקובעי מדיניות ולמטפלים להכווין את תהליך השיקום, וכן להתאים לכל אסיר תוכנית שתהלוך את הצרכים הקרימינולוגיים שלו. כמו כן ראוי שמחקרים עתידיים יביאו בחשבון גם משתנים דינמיים שמרביתם עדיין חסרים בבסיסי הנתונים של שירות בתי הסוהר בקובעם את רמת הסיכון של כל אסיר.⁹⁴

⁹⁴Gannon, Olver, Mallion & James, שם.